

Inhoud

Lijst van schema's, figuren en tabellen	17
Afkortingen	29
Woord Vooraf	33
Dankwoord	35
Over kleurschakeringen en tinten van armoede en sociale uitsluiting	37
<i>Jan Vranken en Danielle Dierckx</i>	
1. Een urgente en evidente invalshoek	37
2. Over wie gaat het? Bestaat er een draad van Ariadne?	40
3. Het prisma van de armoede	41
3.1 Armoederisico en materiële deprivatie	41
3.2 Arbeid, onderwijs en gezondheid	42
3.3 Het politieke en publieke draagvlak is fragiel	44
3.4 Specifieke groepen in de schijnwerper	45
4. Armoede en sociale uitsluiting in het tweede decennium	48
5. Tot slot	51
DEEL I	
ARMOEDE EN SOCIALE UITSLUITING IN 2011	53
HOOFDSTUK 1 – Het DNA van het Vlaamse armoedebeleid	57
<i>Danielle Dierckx en Anneline Geerts</i>	
1. Armoede monitoren en beleid plannen	57
1.1 Armoede monitoren	57
1.2 Beleidsplannen	60
1.2.1 Vlaamse Actieplan Armoedebestrijding (VAPA)	61
1.2.2 Vlaams en Nationaal Hervormingsprogramma	61
1.3 Het meten en plannen geanalyseerd	63

2.	Thema's op de agenda	63
2.1	Kinderarmoede	64
2.2	Activering	65
2.3	Andere thema's	66
2.4	Toepassing van typologie van interventies	67
2.4.1	Typologie van beleidsvisies	67
2.4.2	Vlaamse Sociale Bescherming	69
2.4.3	Sociaal wonen	70
2.4.3.1	Tegemoetkoming kandidaat-huurders	71
2.4.3.2	Wijziging grond- en pandendecreet	71
3.	Besluit	72
	HOOFDSTUK 2 – Inkomensarmoede in beeld gebracht	73
	<i>Jill Coene</i>	
1.	Inleiding	73
2.	Over inkomen, armoede en ongelijkheid	73
2.1	Inkomensarmoede	73
2.2	Inkomensverdeling en ongelijkheid	76
2.3	Andere armoede-indicatoren	78
3.	Socialezekerheidsuitkeringen en bijstand	80
4.	Schuldenlast	81
4.1	De Centrale voor kredieten aan particulieren	81
4.2	Budgetbegeleiding en -beheer, schuldbemiddeling en collectieve schuldenregelingen	82
5.	Inkomensbeleid	83
5.1	Het Vlaamse niveau	83
5.1.1	De realisatie van de automatische toekenning van rechten	83
5.1.2	Zorgen voor een substantiële automatische huursubsidie voor mensen die te lang op de wachtlijst voor een sociale woning staan	84
5.1.3	De realisatie van een voldoende kwalitatief toegankelijk aanbod van schuldhulpverlening	84
5.1.4	Vlaams Basisdecreet Sociale Bescherming	84
5.2	Het federale niveau	85
5.2.1	Automatisch onderzoek naar het recht op IGO voor vervroegd gepensioneerden	85
5.2.2	Verlenging van de pensioenbonus	85
5.2.3	Overmatige schuldenlast	85
5.2.4	Wetsvoorstel collectieve schuldenregeling	86
5.2.5	Welvaartsaanpassingen van de sociale uitkeringen	86
6.	Conclusie	86
	Noot	87

HOOFDSTUK 3 – Werk en werkloosheid in onzekere tijden	89
<i>Jill Coene</i>	
1. Inleiding	89
2. Economisch herstel: we klommen uit het dal, maar voor hoe lang?	89
3. Werk en werkloosheid in Vlaanderen	90
3.1 Werkzaamheidsgraad	90
3.2 Werkloosheidsgraad	93
3.3 Niet-werkende werkzoekenden	95
3.4 Aandachtspunten	95
4. Arbeidsmarktbeleid	96
4.1 Het Vlaamse niveau	96
4.2 Het federale niveau	98
4.2.1 Win-win-plan	98
4.2.2 Anticrisismaatregelen	99
4.2.3 Verminderde arbeidsongeschiktheid	99
4.2.4 De zesde staatshervorming	99
5. Conclusie	100
Noten	100
HOOFDSTUK 4 – Het Gelijke Onderwijskansendecreet: een breuk in de cirkel?	101
<i>Ides Nicaise</i>	
1. Inleiding: kansarme groepen in het Vlaamse onderwijs van de 21ste eeuw	101
2. Een evaluatie van het Gelijke Onderwijskansendecreet	103
2.1 Het 'recht op inschrijving': een wapen tegen discriminatie en segregatie?	104
2.2 De lokale overlegplatforms: van concurrentie naar samenwerking?	108
2.3 Financiële ondersteuning van GOK-scholen	110
2.3.1 Komen de middelen terecht bij de juiste doelgroepen?	111
2.3.2 Worden de bijkomende middelen goed gebruikt?	113
2.3.3 Hebben de bijkomende middelen de GOK-doelgroep vooruit geholpen?	114
3. Besluit en beleidsimplicaties	116
Noten	118
HOOFDSTUK 5 – Naar een gezonde geest in een gezond lichaam voor iedereen	119
<i>Jill Coene</i>	
1. Inleiding	119
2. Gezondheid en ongelijkheid: een stand van zaken	120
2.1 Gezondheidstoestand en leefstijl	121
2.2 Gebruik en toegankelijkheid van gezondheidszorg	123

3. Mogelijke verklaringen voor de ongelijkheden in gezondheid	125
4. Wat doet de overheid?	127
4.1 Het Vlaamse beleid	127
4.2 Federaal beleid	129
5. Aanbevelingen	130
6. Besluit	131
Noten	132
HOOFDSTUK 6 – Energiearmoede in Vlaanderen: problematiek en beleid belicht	135
<i>Frédéric Huybrechs</i>	
1. Inleiding	135
2. Een definitie van energiearmoede als uitgangspunt	136
2.1 Belangrijke elementen van een definitie van energiearmoede	136
2.1.1 Bestaande definities	136
2.1.2 Sleutelementen	137
2.2 Operationele en conceptuele definities	138
3. Energiearmoede in statistieken	139
4. De wettelijke en institutionele context	142
4.1 Liberalisering	143
4.2 Definities in België en Vlaanderen: kwetsbare en beschermd	
afnemers	144
4.2.1 Rechthebbenden op het sociaal tarief voor gas en	
elektriciteit (federaal)	144
4.2.2 Definiëring van ‘beschermd consument’ door het	
Vlaamse Gewest	144
4.2.3 Rechthebbenden op verwarmingstoelagen (federaal)	144
4.3 Maatregelen bij wanbetaling	145
4.4 Sociale steunmaatregelen	148
5. Kritische reflectie	149
5.1 Bepaling van de doelgroep	150
5.2 Complexiteit en gelijke behandeling	151
5.3 Geïntegreerde aanpak en preventie	152
5.4 Financiering	153
6. Conclusie	154
Noten	156
HOOFDSTUK 7 – Armoede bij zelfstandigen. Een kwantitatief en kwalitatief beeld	157
<i>Johan Lambrecht & Wouter Broekaert</i>	
1. Ten geleide	157
2. Inkomens van de zelfstandigen in België	157

2.1	De data	158
2.2	Beschrijvende inkomensstatistieken	158
2.3	Inkomensverdeling	159
2.4	Inkomensanalyse volgens kenmerken	160
2.4.1	Verdeling volgens leeftijd	161
2.4.2	Verdeling volgens geslacht	162
2.4.3	Verdeling volgens sector	163
2.4.4	Verdeling volgens regio	164
2.5	Inkomensmigratie	165
3.	Armoede bij zelfstandigen	166
3.1	Armoede meten	166
3.2	Zelfstandigen onder de armoedegrens	167
3.3	Kwalitatief beeld van zelfstandigen in armoede	168
3.3.1	Oorzaken van armoede	169
3.3.2	Gevolgen van armoede	171
4.	Besluit	172
DEEL II		
HET PRISMA VAN DE ARMOEDE		173
HOOFDSTUK 1 – De superdiversiteit van armoede en sociale uitsluiting		177
<i>An Van Haarlem, Jill Coene en Patrick Lusyne</i>		
1.	Inleiding	177
2.	Migratiegeschiedenis	177
3.	Demografische gegevens	179
3.1	Het aantal vreemdelingen	179
3.2	Profiel van de vreemdelingen in België	181
4.	Kwetsbaarheid van personen van buitenlandse herkomst op verschillende maatschappelijke domeinen	183
4.1	Methodologische aspecten	184
4.2	Inkomen en armoederisico	185
4.3	Arbeid	188
4.4	Onderwijs	190
4.5	Wonen	192
4.6	Gezondheid	194
5.	Besluit	196
	Bijlage	197
	Noten	198

HOOFDSTUK 2 – Getekend op verschillende domeinen: deprivatie bij personen van buitenlandse herkomst	199
<i>Jill Coene en Peter Raeymaeckers</i>	
1. Inleiding	199
2. Methode	200
2.1 De data en databewerking	200
2.2 Keuze van indicatoren	202
2.3 Arm of niet?	203
3. Deprivatie bij personen van buitenlandse herkomst: een beschrijvende analyse	204
3.1 Resultaten op basis van EU-SILC 2009	204
3.2 Een verfijnde analyse naar nationaliteit: resultaten op basis van de EU-SILC 2007-2008-2009	207
4. Wie is er arm?	208
5. Conclusie	210
Bijlagen	212
Noten	213
HOOFDSTUK 3 – Mee met de stroom? Regionale verschillen in tewerkstellingskansen van migranten	215
<i>Vincent Corluy, Ive Marx en Gerlinde Verbist</i>	
1. Inleiding	215
2. Data en definities	216
3. Mogelijke oorzaken voor regionale verschillen	222
3.1 Migratiegeschiedenis	223
3.2 Menselijk kapitaal	226
3.3 Verstedelijkingen sociale netwerken	228
3.4 Integratiebeleid	230
4. Determinanten van de tewerkstellingskloof tussen migranten en autochtonen	232
5. Conclusie	235
Noten	237
HOOFDSTUK 4 – De onderwijspositie en -segregatie naar herkomst	239
<i>François Levrau, Ward Nouwen en Noel Clycq</i>	
1. Inleiding	239
2. De onderwijsachterstand in cijfers	240
2.1 Kleuteronderwijs	240
2.2 Lager Onderwijs	242
2.3 Secundair Onderwijs	244
2.4 Hoger Onderwijs	249

3. Theoretische verklaringen	250
4. Onderwijssegregatie in het Vlaamse onderwijs	253
4.1 Tracking en segregatie in het secundair onderwijs	253
4.2 Cognitieve effecten van segregatie in het basisonderwijs	253
4.3 Oorzaken van absolute segregatie in het basisonderwijs	255
4.4 Oorzaken van relatieve segregatie in het basisonderwijs	257
5. Besluit	260
Noten	261
HOOFDSTUK 5 – Gelijkwaardige gezondheid voor migranten en etnisch-culturele minderheden	263
<i>Ilse Derluyn, Vincent Lorant, Marie Dauvrin, Hans Verrept en Isabelle Coune</i>	
1. Inleiding	263
2. Migranten, gezondheid en gezondheidszorg	265
3. Een nationaal en internationaal kader	266
4. Aanbevelingen	267
4.1 Model 'Equity, Social Determinants and Public Health Programmes'	267
4.2 Richtinggevende principes	270
4.3 Specifieke aanbevelingen	271
4.3.1 Niveau 1: Context en sociaaleconomische status	271
4.3.2 Niveau 2: Verschillen in blootstelling	274
4.3.3 Niveau 3: Verschillen in kwetsbaarheid	276
4.3.4 Niveau 4: Verschillen in uitkomsten	280
5. Besluit	282
Noten	283
HOOFDSTUK 6 – De gordiaanse knoop van migratie en de (multiculturele) welvaartsstaat	285
<i>Nicolas Van Puymbroeck en Danielle Dierckx</i>	
1. Inleiding: socio-economische integratie als dimensie van het integratieproces	285
2. De gordiaanse knoop van migratie en de (multiculturele) welvaartsstaat	287
2.1 De toekenning van sociale rechten aan vreemdelingen	287
2.2 De herverdelende (multiculturele) welvaartsstaat	290
2.3 Het 'aanzuigeffect' van de inclusieve welvaartsstaat	292
2.4 De (in)directe kosten en baten van migratie	294
3. Migratie en de multiculturele welvaartsstaat verzoenen: hoe tussenkomen in de gordiaanse knoop?	297
3.1 Ingrijpen via het migrantenbeleid	298
3.2 Ingrijpen via het migratiebeleid	300
Noten	301

HOOFDSTUK 9 – Naar een divers-sensitieve en empowerende hulpverlening	345
<i>Bea Van Robaeys en Kristel Driessens</i>	
1. Inleiding	345
2. Evoluties in de hulpverlening: steeds meer etnisch-culturele diversiteit in het cliëntenbestand van welzijnsvoorzieningen	346
2.1 De toename van etnisch-culturele diversiteit in het cliënteel van het algemeen welzijnswerk	346
2.2 De toename van etnisch-culturele diversiteit in het OCMW-cliénteel	347
2.3 Een betekenisvolle verschuiving in het cliëntprofiel van voorzieningen	348
3. Onderzoek over de hulpverlening aan ‘allochtonen’	349
4. Inzoomen op een kwalitatief onderzoek naar gekleurde armoede en hulpverlening	351
4.1 Het perspectief van de hulpverleners	352
4.2 Het perspectief van de hulpvragers	355
5. De toekomst: transitie naar een divers-sensitief en empowerend sociaal werk	359
Noten	361
HOOFDSTUK 10 – Samenleven met Roma: fictie of realiteit?	363
<i>Elias Hemelsoet</i>	
1. Inleiding: een veranderende maatschappelijke context	363
2. Wie zijn de Roma nu eigenlijk?	364
2.1 Orde in de conceptuele verwarring	364
2.2 Sporen van een moeilijke geschiedenis	365
2.3 De Roma: een multicultuur	366
3. Een stand van zaken	367
3.1 Roma in Europa	368
3.2 Roma in Vlaanderen	368
4. Samenleven met de Roma: beleidsperspectieven	370
4.1 Het werkingskader: een Europees beleid	370
4.2 Federale en Vlaamse beleidsinitiatieven	371
4.3 Lokale beleidsvoering: de case van Gent	371
5. De maatschappelijke beeldvorming: de Roma als probleem?	373
5.1 De Roma: een ordehandavingsproblematiek	373
5.2 De Roma: een cultuurproblematiek	374
5.3 De Roma: een armoedeproblematiek	375
5.4 De rol van Roma in onze samenleving	376
6. Een blik vooruit	377
Bijlage	379
Noten	380

HOOFDSTUK 11 – Armoede zonder papieren	381
<i>Ides Nicaise, Ingrid Schockaert, Johan Wets en Tine Debosscher</i>	
1. Dark numbers	381
2. Institutioneel kader	383
3. Sociodemografisch profiel	385
4. Mensen zonder wettig verblijf (toch) aan het werk	386
5. Inkomen, armoede en deprivatie	387
6. Woonsituatie	391
7. Gezondheid	393
Besluit	394
Noten	395
HOOFDSTUK 12 – De ‘onderbenutting’ van hooggeschoolde immigranten	397
<i>Johan Geets</i>	
1. Inleiding	397
2. Waarom aandacht voor ‘hooggeschoolde immigranten’ en ‘overkwalificatie’?	398
3. Gehanteerde concepten en data	400
4. Wie is ‘overgekwalificeerd’?	401
4.1 Overkwalificatierisico en geslacht	402
4.1.1 Werkzoekend versus adequaat tewerkgesteld	403
4.1.2 Overkwalificatie	403
4.2 Welke herkomstgroepen hebben een verhoogd overkwalificatierisico?	404
4.2.1 Werkzoekend versus adequaat tewerkgesteld	406
4.2.2 Overkwalificatie	407
5. Welke andere determinanten bepalen het overkwalificatierisico?	407
5.1 ‘Human capital’-variabelen	408
5.2 Tewerkstellingsvariabelen	409
5.3 Segmentatievariabelen	410
6. Besluit	412
Noten	416
HOOFDSTUK 13 – De mobilisatie van etnische verenigingen rond armoede in Brussel	419
<i>Rebecca Thys</i>	
1. Inleiding	419
2. Data en veldwerk	420
3. Brusselse politieke context met focus op het integratiebeleid van burgers met een migratieachtergrond	422
4. Armoede binnen de actieradius van etnische verenigingen in Brussel?	425
5. Verklaringsmodellen voor de mobilisatiekracht van verenigingen	427

6. Migrantenverenigingen die aan armoedebestrijding doen en een conventionele politieke participatie	436
7. Besluit: de rol van etnische verenigingen in de mobilisatie rond armoede in de Brusselse context	438
Noten	439
DEEL III	
BESLUIT & ARMOEDE ONTCIJFERD	441
Armoedebestrijding in het tweede decennium	445
<i>Danielle Dierckx, Jan Vranken, Jill Coene en An Van Haarlem</i>	
1. Het zijn harde tijden	445
2. Gekleurde armoede	447
2.1 De armoedesituatie bij personen van buitenlandse herkomst	448
2.2 Uitdagingen voor het sociaal werk	448
2.3 Verwachtingen ten aanzien van het beleid	449
3. De harde kern niet vergeten	450
HOOFDSTUK 1 – Armoede en sociale uitsluiting ontcijferd	451
<i>An Van Haarlem</i>	
1. Armoedemeting: een overzicht	451
2. Inkomen en armoede	453
2.1 Relatieve armoedegrenzen op basis van inkomen	453
2.1.1 EU Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC) in België	454
2.1.2 Hoe situeert België zich in Europa?	457
2.2 De wettelijke armoedegrens	457
2.2.1 Het Recht op Maatschappelijke Integratie	457
2.2.2 Het Recht op Maatschappelijke Hulp	463
2.2.3 De Gewaarborgde Gezinsbijslag (GGB)	465
2.2.4 Het Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden (GIB) – Inkomensgarantie voor ouderen (IGO)	467
2.2.5 Tegemoetkomingen aan Personen met een Handicap (PH)	470
2.3 Inkomensverdeling en -ongelijkheid	472
2.3.1 Inkomensverdeling	472
2.3.2 Inkomensongelijkheid	474
2.3.3 Bestedingen	474
2.4 Schulden	476
3. Armoededomeinen	480
3.1 Werkloosheid	480

Inhoud

3.2	Onderwijs	488
3.3	Huisvesting	494
3.4	Gezondheid	498
3.5	Voedselbedeling	500
4.	Sociale Zekerheid	501
5.	Kinderen in armoede	503
6.	Gekleurde armoede	506
	Adressen voor meer informatie	509
	Bibliografie	515
	Personalia	547

Lijst van schema's, figuren en tabellen

DEEL I – Armoede en sociale uitsluiting in 2011

HOOFDSTUK 1 – *Het DNA van het Vlaamse armoedebeleid*

Tabel 1 – Verwachte effectpatronen bij het omgaan met beleidsplannen. 60

Tabel 2 – Soorten beleidsinterventies in het armoedebeleid. 67

HOOFDSTUK 2 – *Inkomensarmoede in beeld gebracht*

Figuur 1 – Het armoederisicopercentage in België en de gewesten, evolutie 2005-2010 (Belgische armoederisicodrempel). 74

Figuur 2 – Het armoederisicopercentage in de EU27 (EU-SILC 2009). 76

Figuur 3 – Aandeel van deciel 1+2+3 (30% armsten) en aandeel van deciel 10 (10% rijksten) in de netto belastbare inkomens, 1997-2008, België. 77

Tabel 1 – EU2020-indicatoren, EU-SILC 2009, in %. 79

HOOFDSTUK 3 – *Werk en werkloosheid in onzekere tijden*

Tabel 1 – Werkzaamheidsgraad (15-64 jarigen) naar geslacht, leeftijd, opleiding en nationaliteit, Vlaanderen, 2010, in %. 91

Figuur 1 – Werkzaamheidsgraad (15-64 jarigen) in EU 27, 2010, in %. 92

Tabel 2 – Werkloosheidsgraad (15-64 jarigen) naar geslacht, leeftijd, opleiding en nationaliteit, Vlaanderen, 2010, in %. 93

Figuur 2 – Werkloosheidsgraad (15-64 jarigen) in EU27, in %. 94

HOOFDSTUK 4 – *Het Gelijkeonderwijskansendecreet: een breuk in de cirkel?*

Figuur 1 – Verwachte impact van GOK-financiering op de gemiddelde uitkomsten per school. 114

HOOFDSTUK 6 – *Energiearmoede in Vlaanderen: problematiek en beleid belicht*

Tabel 1 – Personen die aangeven om financiële redenen problemen te hebben om de woning voldoende te verwarmen, België. 140

Tabel 2 – Niet-nageleefde betalingsplannen bij leveranciers aardgas en elektriciteit.	140
Tabel 3 – Gegevens in verband met wanbetaling en afsluiting elektriciteit.	141
Tabel 4 – Gegevens in verband met wanbetaling en afsluiting gas.	141
Figuur 1 – Procedure bij wanbetaling in Vlaanderen.	146
<i>HOOFDSTUK 7 – Armoede bij zelfstandigen. Een kwantitatief en kwalitatief beeld</i>	
Tabel 1 – Beschrijvende statistieken jaarinkomens zelfstandigen.	159
Figuur 1 – Lorenz-curve voor inkomensverdeling bij zelfstandigen in hoofdberoep (2006).	160
Figuur 2 – Zelfstandigen volgens leeftijdsklasse en inkomensgroep (2006).	161
Figuur 3 – Zelfstandigen volgens geslacht en inkomensgroep (2006).	162
Tabel 2 – Beschrijvende statistieken jaarinkomens volgens geslacht (in €).	163
Figuur 4 – Zelfstandigen volgens sector en inkomensgroep (2006).	163
Tabel 3 – Ginicoëfficiënten per sector (2006).	164
Figuur 5 – Zelfstandigen volgens gewest en inkomensgroep (2006).	164
Tabel 4 – Migratietabel (rijpercentages).	165
Tabel 5 – Aantal zelfstandigen onder de armoedegrens (bedragen in €).	166
Tabel 6 – Aantal jaren armoede per sector volgens 60 procent-norm (zelfstandigen met minstens zeven jaar inkomen in 2006, kolompercentages).	168
DEEL II – Het prisma van de armoede	
<i>HOOFDSTUK 1 – De superdiversiteit van armoede en sociale uitsluiting</i>	
Figuur 1 – Het aantal vreemdelingen naar nationaliteit 1892-2010.	178
Figuur 2 – Evolutie van de bevolking met vreemde nationaliteit per gewest, 1990-2010, absoluut (VG = Vlaams Gewest, WG = Waals Gewest, BHG = Brussels Hoofdstedelijk Gewest).	180
Figuur 3 – Evolutie van de bevolking met vreemde nationaliteit per gewest, 1990-2010, in verhouding tot de populatie (VG = Vlaams Gewest, WG = Waals Gewest, BHG = Brussels Hoofdstedelijk Gewest).	180
Figuur 4 – Samenstelling van de vreemde populatie volgens nationaliteit, België, 1 januari 2010.	181
Tabel 1 – Top 10 van vreemde nationaliteiten, België, 1 januari 2010.	182
Figuur 5 – Leeftijdsverdeling Belgen en vreemdelingen, 1 januari 2010.	182
Tabel 2 – De inkomensquintielverdeling naar herkomst, in percentages (gewogen), België.	186

Tabel 3 – Armoederisico (< 60% mediaan inkomen) naar herkomst, in percentages (gewogen), België.	186
Tabel 4 – Subjectief armoederisico (AR), in percentages (gewogen), België.	187
Figuur 6 – Leefloon naar herkomst in percentages, België en de gewesten, 2010.	188
Figuur 7 – Activiteitsstatus naar herkomst in percentages (gewogen), België.	189
Figuur 8 – Huishoudens met een werkintensiteit < 20% naar herkomst in percentages (gewogen), België.	190
Figuur 9 – Onderwijsniveau naar herkomst, in percentages (gewogen), België.	191
Tabel 5 – Schoolse achterstand en zittenblijven, schooljaar 2009-2010, Belgen en personen met vreemde nationaliteit, in percentages, Vlaanderen.	192
Figuur 10 – Eigendomstitel naar herkomst, in percentages (gewogen), België.	193
Figuur 11 – Subjectieve gezondheid naar herkomst, in percentages (gewogen), België.	195
Tabel 1 – Steekproef van personen naar herkomst, België, 2007-2009.	197
HOOFDSTUK 2 – <i>Getekend op verschillende domeinen: deprivatie bij personen van buitenlandse herkomst</i>	
Tabel 1 – Indicatoren van armoede/deprivatie, EU-SILC (2009).	202
Tabel 2 – Deprivatie op verschillende armoededomeinen, naar herkomst (in %), gewogen, 2009, België.	206
Tabel 3 – Ernstige materiële deprivatie naar herkomst, in % (gewogen), 2007, 2008, 2009, België.	207
Tabel 4 – Cumulatieve armoede naar demografische en socio-economische kenmerken bij Belgen, geboren in België en bij personen met een niet-EU-achtergrond, ouder dan 16 jaar, in % (gewogen), België, 2009.	209
Tabel 1 – Steekproef van personen naar herkomst, EU-SILC 2009, België.	212
Tabel 2 – Steekproef van personen naar herkomst, EU-SILC 2007, 2008 en 2009, België.	212
HOOFDSTUK 3 – <i>Mee met de stroom? Regionale verschillen in tewerkstellingskansen van migranten</i>	
Tabel 1 – Kenmerken arbeidsmarkt naar regio, 2008.	216
Figuur 1 – Verdeling bevolking op actieve leeftijd (20-64 j.) naar geboorteland, per regio, 2008.	217
Tabel 2 – Aantal cases en relatief aandeel oude en nieuwe migranten per regio, 20-64 jaar, 2008.	218
Figuur 2 – Werkzaamheidsgraad naar herkomst en regio, mannen, 20-64j, 2008.	219
Figuur 3 – Werkzaamheidsgraad naar herkomst en regio, vrouwen, 20-64j, 2008.	220

Figuur 4 – Werkzaamheidsgraad nieuwe migranten, mannen en vrouwen, 20-64j, 2008.	221
Figuur 5 – Werkzaamheidsgraad oude migranten, mannen en vrouwen, 20-64j, 2008.	222
Figuur 6 – Samenstelling migranten naar herkomst en verblijfsduur per regio, 1999-2008.	224
Tabel 3 – Belangrijkste reden voor migratie (% met motivatie 'werk' -in de enge zin- en 'familie' naar herkomst), mannen en vrouwen, oude en nieuwe migranten, 15-64 j., 2008.	224
Figuur 7 – Werkzaamheidsgraad niet-EU-migranten naar migratiemotief, mannen en vrouwen, 15-64j, 2008.	225
Figuur 8 – Spreiding opleidingsniveau migranten naar herkomst, 20-64j, mannen en vrouwen, 2008.	226
Tabel 4 – Kenmerken menselijk kapitaal (% individuen zonder diploma en met diploma hoger onderwijs per herkomstregio en aantal jaar arbeidservaring), mannen, 2008.	227
Tabel 5 – Kenmerken menselijk kapitaal (% individuen zonder diploma en met diploma hoger onderwijs per herkomstregio en aantal jaar arbeidservaring), mannen, 2008.	228
Tabel 6 – Verstedelijkingsgraad van de woonplaats voor oude en nieuwe migranten, 2008.	229
Tabel 7 – Aandeel migranten met Belgische nationaliteit, oude en nieuwe migranten, per regio, 2008.	231
Figuur 9 – Kloof in tewerkstellingsgraden tussen personen in België geboren en oude migranten, naar herkomst en regio, mannen en vrouwen, 20-64j, 2008.	233
Figuur 10 – Kloof in tewerkstellingsgraden tussen personen in België geboren en nieuwe migranten, naar herkomst en regio, mannen en vrouwen, 20-64j, 2008.	233
Tabel 8 – Decompositie van de tewerkstellingskloof tussen migranten (alle, oude en nieuwe) en autochtonen, mannen, 2008.	234
Tabel 9 – Decompositie tewerkstellingskloof tussen migranten (alle, oude en nieuwe) en autochtonen, vrouwen, 2008.	234
 HOOFDSTUK 4 – <i>De onderwijspositie en -segregatie naar herkomst</i>	
Tabel 1 – Percentage leerlingen met een schoolse achterstand per leerjaar doorheen het lager onderwijs, naar nationaliteit. Schooljaar 2000-2001, 2007-2008 & 2009-2010 (Vlaanderen).	243
Tabel 2 – Percentage leerlingen naar omvang schoolse achterstand (1 jaar, 2 jaar of meer dan 2 jaar) op het einde van de lagere school, naar nationaliteit (Vlaanderen).	243

Tabel 3 – Percentage zittenblijvers in het gewoon lager onderwijs per leerjaar, naar nationaliteit. Schooljaar 2003-2004, 2007-2008 & 2009-2010 (Vlaanderen).	244
Tabel 4 – Instapleeftijd bij de start van het secundair onderwijs naar etnische afkomst, herkomstregio en geslacht, in %.	245
Tabel 5 – Schoolse vertraging (percentages in het gewoon secundair onderwijs) per leerjaar. Belgen en niet-Belgen. Schooljaar 2003-2004 & 2009-2010 (Vlaanderen).	246
Tabel 6 – Onderwijsvorm bij de start van het secundair onderwijs naar etnische herkomst.	248
Tabel 7 – Studiekeuze in het 3de en 6de leerjaar secundair (Vlaanderen).	248
Tabel 8 – H* en S** waarden op basis van indicatorleerlingen en thuistaal, naar stad en deelgebied met hoogste respectievelijk laagste segregatie.	256
HOOFDSTUK 5 – <i>Gelijkwaardige gezondheid voor migranten en etnisch-culturele minderheden</i>	
Figuur 1 – Analytisch kader voor prioritaire voorwaarden inzake volksgezondheid (WHO 2010).	268
HOOFDSTUK 6 – <i>De gordiaanse knoop van migratie en de (multiculturele) welvaartsstaat</i>	
Schema 1 – Samenhang migranten- en migratiebeleid in functie van de kosten en baten van migratie.	295
HOOFDSTUK 7 – <i>De welvaartsstaat: voor wie wel en voor wie niet?</i>	
Tabel 1 – Beschrijvende statistieken voor de onafhankelijke variabelen (N = 1.345).	311
Figuur 1 – Antwoordverdelingen voor het welvaartschauvinisme item – alle ESS4-landen.	313
Bijlage Tabel 1 – Vraagverwoording voor de gebruikte items voor de culturele determinanten.	318
Bijlage Tabel 2 – Multinomiale logistische regressie voor de categorieën van welvaartschauvinisme, Belgische data (N = 1.352).	319
HOOFDSTUK 8 – <i>Het Vlaamse integratiebeleid in verandering</i>	
Figuur 1 – Situering van de relatie tussen het inhoudelijk denkkader en de institutionele vormgeving binnen een ruimer theoretisch kader betreffende de dynamiek van het integratiebeleid.	322
Tabel 1 – Overzicht van de institutionele vormgeving en het inhoudelijk denkkader van het Vlaamse integratiebeleid (1960-2011).	323
Tabel 2 – Overzicht van de kenmerken van drie verschillende denkkaders over integratie (assimilationisme, multiculturalisme, nieuw assimilationisme).	341

HOOFDSTUK 9 – *Naar een divers-sensitieve en empowerende hulpverlening*

Tabel 1 – Etnisch-culturele minderheden en allochtonen in cliëntenbestand van Vlaamse en Antwerpse CAW's.	346
---	-----

HOOFDSTUK 11 – *Armoede zonder papieren*

Figuur 1 – Inkomensverdeling bij mensen zonder wettig verblijf, Vlaanderen, 2010 (€/maand).	388
---	-----

Figuur 2 – Samenstelling (in %) van het huishoudelijke inkomen van mensen zonder wettig verblijf, Vlaanderen, 2010 (respectievelijk voor huishoudens met een inkomen onder en boven 500 €/maand).	389
---	-----

Tabel 1 – Financiële armoede bij de Belgische bevolking en bij mensen zonder wettelijke verblijfsvergunning (in %).	390
---	-----

Tabel 2 – Wooncomfort bij de Belgische bevolking en mensen zonder wettig verblijf (in %).	392
---	-----

Tabel 3 – Gezondheid bij de Belgische bevolking, armen en mensen zonder wettelijke verblijfsvergunning (in %).	393
--	-----

HOOFDSTUK 12 – *De 'onderbenutting' van hooggeschoolde immigranten*

Schema 1 – OESO-model 'verticale jobmatch' op basis van beroepsniveau (ISCO) & scholingsniveau (ISCED).	400
---	-----

Tabel 1 – Verticale jobmatch van de totale werkende beroepsbevolking volgens scholingsgraad en verblijfstijd, gemiddelde voor 2007 en 2008, België (EAK).	401
---	-----

Schema 2 – Variabelen opgenomen voor de kans op een betere match.	402
---	-----

Tabel 2 – Jobmatch van de hooggeschoolde werkende beroepsbevolking volgens geslacht en verblijfstijd, gemiddelde voor 2007 en 2008, België (EAK).	403
---	-----

Tabel 3 – Jobmatch van de hooggeschoolde werkende beroepsbevolking volgens herkomst, gemiddelde voor 2007 en 2008, België (EAK).	405
--	-----

Tabel 1 – Samenvatting van de richting, sterkte en significantie van het effect op basis van alle regressiemodellen volgens verblijfstijd en geslacht, huishoudtype en leeftijd jongste kind.	414
---	-----

Tabel 2 – Samenvatting van de richting, sterkte en significantie van het effect op basis van alle regressiemodellen volgens herkomst.	415
---	-----

HOOFDSTUK 13 – *De mobilisatie van etnische verenigingen rond armoede in Brussel*

Tabel 1 – Overzicht data.	422
---------------------------	-----

Tabel 2 – Percentage verenigingen dat de afgelopen twaalf maanden actief was op verschillende domeinen.	426
---	-----

Tabel 3 – Percentage verenigingen dat de afgelopen twee jaar een publieke stelling innam of deelnam aan manifestaties rond verschillende thema's.	427
Tabel 4 – Multinomiale regressie-analyse: drie verklaringsmodellen en onconventionele politieke participatie rond het armoedethema.	435
Tabel 5 – Binaire logistische regressieanalyse, deelname van migrantenorganisaties aan lokale overlegcomités, als structureel en occasioneel lid.	437

DEEL III – Besluit & Armoede ontcijferd

HOOFDSTUK 1 – Armoede en sociale uitsluiting ontcijferd

ASU 1 – Kerncijfers armoedemeting.	452
AG 1 – Armoederisico naar geslacht, leeftijd, huishoudtype, activiteitsstatus, opleidingsniveau en woningbezit (60% nationaal mediaan beschikbaar inkomen), België, EU27, 2010.	454
AG 2 – EU2020-indicatoren, 2009, in %.	456
RMI 1 – Aantal ontvangers van het RMI, absolute cijfers (AC), percentages en per 1.000 inwoners, België & gewesten, 2003-2010.	458
RMI 2 – Aantal RMI-ontvangers in de voormalige SIF-plus gemeenten in verhouding tot het totaal aantal RMI-ontvangers in de provincie en per 1.000 inwoners, Vlaams Gewest en Brussels Hoofdstedelijk Gewest, 2009-2010 (absolute cijfers en percentages).	459
RMI 3 – Aantal RMI-ontvangers in een aantal grote steden in verhouding tot het totaal aantal RMI-ontvangers in de provincie en per 1.000 inwoners, Waals Gewest, 2009-2010 (absolute cijfers en percentages).	460
RMI 4 – Aantal ontvangers van het leefloon, absolute cijfers (AC), percentages en per 1.000 inwoners, België & gewesten, 1999-2010.	461
RMI 5 – Profiel van de ontvangers van het leefloon per gewest, 2010 (percentages).	461
RMI 6 – Evolutie van de maandbedragen (in €) van het leefloon per categorie van rechthebbenden, België, 2005-2010.	462
RMI 7 – Evolutie aantal begunstigden tewerkstellingsmaatregelen binnen RMI én RMH, België per gewest, 2003-2010 (jaargemiddelde).	463
RMI 8 – Aantal daklozen aan wie een installatiepremie werd toegekend, België en gewesten, 2008-2010 (absolute cijfers en percentages).	463
RMH 1 – Totaal aantal begunstigden van het RMH, absolute cijfers, percentages en per 1.000 inwoners, België & gewesten, 2003-2010.	464
RMH 2 – Aantal ontvangers van financiële steun (RMH), absolute cijfers, percentages en per 1.000 inwoners, België & gewesten, 2003-2009.	464

RMH 3 – Profiel van de ontvangers van financiële Steun (RMH) per gewest, 2010 (percentages).	465
GGB 1 – Aantal gezinnen dat Gewaarborgde Kinderbijslag ontvangt, België, 1990-2010 (absolute cijfers en percentages per 31 december).	466
GGB2 – Aantal gezinnen van buitenlandse nationaliteit dat Gewaarborgde Kinderbijlage ontvangt in het werknemersstelsel, België, 2010.	466
GIB/IGO 1a – Evolutie van het aantal ontvangers van het Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden en van het totaal aantal pensioenontvangers, België, 2002-2011 (absolute cijfers en percentages per 1 januari).	467
GIB/IGO 1b – Evolutie van het aantal ontvangers van de Inkomensgarantie voor Ouderen en van het totaal aantal pensioenontvangers, België, 2002-2011 (absolute cijfers en percentages per 1 januari).	468
GIB/IGO 2 – Ontvangers van het Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden en de Inkomensgarantie voor Ouderen volgens de omvang van het maandbedrag (€), België, 2002-2009 (percentages per 1 januari).	468
GIB/IGO 3a – Ontvangers van het Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden naar categorie en geslacht, België, 2010-2011 (absolute cijfers en percentages per 1 januari).	469
GIB/IGO 3b – Ontvangers van de Inkomensgarantie voor Ouderen naar categorie en geslacht, België, 2010-2011 (absolute cijfers en percentages per 1 januari).	469
GIB/IGO 4 – Percentage ontvangers van het Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden en de Inkomensgarantie voor Ouderen naar leeftijd en geslacht, België, 2011 (per 1 januari).	470
PH 1 – Evolutie van het aantal ontvangers van een Tegemoetkoming aan Personen met een Handicap, België, 1990, 1995, 2000-2010 (absolute cijfers en percentages per 31 december).	470
PH 2 – Evolutie van het aantal ontvangers van een Tegemoetkoming aan Personen met een Handicap naar leeftijd, België, 1990, 1995, 2000, 2002-2010 (absolute cijfers en percentages per 1 januari).	471
PH 3 – Evolutie van het aantal ontvangers van een Tegemoetkoming aan Personen met een Handicap naar leeftijd en geslacht (*), België, 2001-2010 (absolute cijfers en percentages per 1 januari).	472
IK 1 – Decielenverdeling van het totaal belastbaar netto-inkomen, de overeenstemmende totale belasting en analyse van de componenten van het gezamenlijk belastbaar inkomen, gegevens betreffende de inkomens van het jaar 2008, België.	472
IK 2 – De evolutie van het procentuele aandeel van de laagste decielen in het netto belastbaar inkomen, België, inkomstenjaar 1990-2008.	473
IK 3 – Evolutie van de inkomensongelijkheid voor en na belasting volgens Ginicoëfficiënt op basis van fiscale statistieken, België per gewest, 1990-2008.	474

IK 4 – Aandeel van de verschillende uitgavenbronnen in de totale uitgave per inkomenskwartiel (%), België, 2009.	475
IK 5 – Aandeel van de verschillende inkomenskwartielen in de totale uitgaven per uitgavenbron (%), België, 2009.	475
S 1 – Overzicht van de uitstaande saldi en van de in gebreke blijvende schuldenaars 2de semester, België, 1995, 2000-2010.	476
S 2 – Overzicht van de uitstaande saldi en van de in gebreke blijvende schuldenaars, België, tweede halfjaar 2010.	477
S 3 – Aantal geregistreerde personen en contracten bij de <i>Centrale voor Kredieten aan Particulieren</i> , België, 1995-2010.	477
S 4 – Betalingsproblemen en schorsingen bij de levering van gas en elektriciteit, Vlaanderen, 2010.	479
S 5 – Schulden naar soort ⁽¹⁾ in Wallonië, 2006-2008.	480
WL 1 – Aantal niet-werkende werkzoekenden naar geslacht, België, 1990-2011 (absolute cijfers en percentages).	481
WL 2 – Evolutie van het aantal niet-werkende werkzoekenden, België en gewesten, 1990-2011 (absolute cijfers en percentages).	481
WL 3 – Evolutie van de werkloosheidsgraad in % van de actieve bevolking, België, per gewest, 1995-2011.	482
WL 4 – Verdeling van het totaal aantal NWWZ naar leeftijd, België, 1995-2011 (percentages per 30 juni).	483
WL 5 – Verdeling van de NWWZ volgens inactiviteitsduur, België en gewesten, 1995-2011 (percentages per 30 juni).	483
WL 6 – Verdeling van de NWWZ naar studieniveau, België en gewesten, 2011 (percentages per 30 juni).	485
WL 7 – Aantal schoolverlaters, bij de VDAB ingeschreven schoolverlaters en nog werkzoekende schoolverlaters na 1 jaar (aantal en verhouding ten opzichte van totaal), per onderwijsniveau, Vlaanderen, 2009 (schoolverlaters 2008).	485
WL 8 – Evolutie van de betalingen door de RVA, België, juni 2010 – juni 2011.	486
WL 9 – Beslissingen tot schorsing of uitsluiting van een werkloosheidsuitkering naar reden en geslacht, België, 1990, 1995-2010 (absolute cijfers).	487
ON 1 – Evolutie van het aantal leerlingen in het Nederlandstalig gewoon en buitengewoon kleuteronderwijs, aandeel van het buitengewoon kleuteronderwijs in het totaal kleuteronderwijs en groei-index van het buitengewoon kleuteronderwijs, Vlaanderen, 1990-1991 tot en met 2010-2011.	488
ON 2 – Evolutie van het aantal leerlingen in het Nederlandstalig gewoon en buitengewoon lager onderwijs, aandeel van het buitengewoon lager onderwijs in het totaal lager onderwijs en groei-index van het buitengewoon lager onderwijs, Vlaanderen, 1990-1991 tot en met 2010-2011.	489

ON 3 – Evolutie van het aantal leerlingen in het Nederlandstalig gewoon en buitengewoon secundair onderwijs, aandeel van het buitengewoon secundair onderwijs in het totaal secundair onderwijs en groei-index van het buitengewoon secundair onderwijs, Vlaanderen, 1990-1991 tot en met 2010-2011.	489
ON 4 – Het aantal vreemde leerlingen ten opzichte van de totale schoolbevolking per Nederlandstalig onderwijsniveau, Vlaanderen, 1990-1991 tot en met 2010-2011.	490
ON 5 – Achterstand in de studie van kinderen van Belgische en vreemde nationaliteit aan het einde van het Nederlandstalig gewoon lager onderwijs, naar geslacht, Vlaanderen, 1990-1991 tot en met 2009-2010.	491
ON 6 – Evolutie van leerlingen met leerachterstand in het Nederlandstalig gewoon secundair onderwijs, Vlaanderen, 1992-1993 tot en met 2009-2010.	492
ON 7 – Aantal beursstudenten en toegekende studietoelagen, Vlaanderen, 2008-2009 en 2009-2010.	492
ON 8 – Aantal gesubsidieerde lesuren die worden gevolgd in cursussen basiseducatie, 2008-2009 tot 2010-2011 Vlaanderen.	493
ON 9 – Starters in het hoger onderwijs naar opleidingsniveau en tewerkstellingssituatie van de ouders, Vlaanderen, 2001-2002 & 2003-2004 (percentages).	494
HV 1 – Eigenaars, huurders naar leeftijd, huishoudtype, onderwijsniveau, en nationaliteit, Vlaanderen, 2009.	495
HV 2 – Aantal erkende Sociale Verhuurkantoren (SVK) en woongelegenheden, Vlaanderen, 2009-2010 (absolute cijfers per 31 december).	496
HV 3 – Het sociale huurpatrimonium van de Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen, Vlaams Gewest, 2005-2010 (gegevens per 31 december).	496
HV 4 – Socio-economisch profiel van de thuislozenpopulatie in percentages, Vlaanderen, 2005-2010.	497
GZ 1 – Personen die recht hebben op een verhoogde tussenkomst van de verzekering voor geneeskundige verzorging, Vlaanderen, 2005-2011 (absolute cijfers en percentages per 1 januari).	498
GZ 2 – Personen die recht hebben op het Omnio-statuut naar geslacht, Vlaanderen, 2008-2011 (cijfers per 01 januari).	499
GZ 3 – Subjectieve gezondheid, psychologisch welbevinden, zwaarlijvigheid en uitstel van medische consumptie naar opleidingsniveau (percentages).	499
V 1 – Voedselhulp in België, 1996-2010 (ingezamelde hoeveelheid, aantal geholpen instellingen en aantal begunstigde hulpbehoevenden).	500
SZ 1 – Minimumuitkeringsbedragen op 01/09/2011.	501
SZ 2 – Werkloosheidsbedragen per categorie (maandbedragen vanaf 01/09/2011).	501
SZ 3 – Wachtuitkeringen per categorie (gemiddelde maandbedragen vanaf 01/09/2011).	502

SZ 4 - Sociale uitkeringen als % van de armoederisicogrens (60% mediaan), 2009.	503
G 1 - Percentage kinderen geboren in kansarme gezinnen volgens de kansarmoedecriteria van Kind en Gezin, Vlaams Gewest, per provincie, 2000-2010 (percentages).	504
G 2 - De aanwezigheid van de criteria voor kansarmoede binnen kansarme gezinnen met een geboorte, Kind en Gezin, Vlaanderen, 1995, 2000, 2005-2009 (absolute cijfers en percentages).	504
G 3 - Armoederisicopercentage bij kinderen (0-17 jaar) en verdeling kinderen in armoede naar gewest, huishoudtype, werkintensiteit en totaal, België, 2008.	505
GA 1 - Armoederisico (< 60% mediaan inkomen) naar herkomst, in percentages (gewogen), België.	506
GA 2 - Subjectief armoederisico (AR), in percentages (gewogen), België.	507
GA 3 - Werkloosheids- en werkzaamheidsgraad naar nationaliteit, België, 2010.	507

Afkortingen

AC	Absoluut Cijfer
ACW	Algemeen Christelijk Werknemersverbond
ADSEI	Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie (voorheen NIS)
AR	Armoederisico
AgODi	Agentschap voor Onderwijsdiensten
ASO	Algemeen Secundair Onderwijs
AWW	Algemeen Welzijnswerk
BBP	Bruto Binnenlands Product
BBRoW	Brusselse Bond voor het Recht op Wonen
BE	België
BELSP0	Belgian Science Policy Office
BHG	Brussels Hoofdstedelijk Gewest
BHPS	British Household Panel Survey
BMI	Body Mass Index
BO	Buitengewoon Onderwijs
BS	Besluit
B.S.	Belgisch Staatsblad
BRUGEL	Brussel Gas Elektriciteit
BSO	Beroepssecundair Onderwijs
BVR	Besluit van de Vlaamse Regering
CAO	Collectieve Arbeidsovereenkomst
CAR	Centrale Aanmeldingsregisters
CAW	Centrum voor Algemeen Welzijnswerk
CeMIS	Centrum voor Migratie en Interculturele Studies
CGKR	Centrum voor Gelijkheid van Kansen en voor Racismebestrijding
CSDH	Commission on Social Determinants of Health
CREG	Commissie voor de Regulering van de Elektriciteit en het Gas
CUDOS	Cultural Diversity: Opportunities and Socialisation
CV	Curriculum Vitae
CVO	Centrum voor Volwassenenonderwijs
CVP	Christelijke Volkspartij
CWaPE	Commission Wallonne Pour l'Energie
DBSO	Deeltijds Beroepssecundair Onderwijs
DCD	Decenniumdoelen 2017
DECC	Department of Energy and Climate Change
Df	Degrees of Freedom
EAK	Enquête naar de Arbeidskrachten

Afkortingen

EAPN	European Anti-Poverty Network
EC	Europese Commissie
ECHP	European Community Household Panel
ECM	Etnisch-culturele Minderheden
EESC	Europese Economische en Sociale Raad
EFS	Europees Sociaal Fonds
EGP	Erikson-Goldthorpe-Portecarero
EPC	Energieprestatiecertificaten
EPEE	Fuel Poverty and Energy Efficiency
ESS	Europese Sociale Survey
EU	Europese Unie
EUGATE	Best Practices in Access, Quality and Appropriateness of Health Services for Immigrants in Europe
EULFS	European Union Labour Force Survey
FEDASIL	Federaal Agentschap voor de opvang van asielzoekers
FMV	Federatie van Marokkaanse Verenigingen
FOD	Federale Overheidsdienst
FPB	Federaal Planbureau
GGB	Gewaarborgde Gezinsbijslag
GGMMI	Gewaarborgd Gemiddeld Minimummaandinkomen
GHQ	General Health Questionnaire
GIB	Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden
GO	Gewoon Onderwijs
GOK	Gelijke Onderwijskansendecreet
H*	Hutchens Square Root Index
Hiv	Human Immunodeficiency Virus
HIVA	Onderzoeksinstituut voor Arbeid en Samenleving (K.U.Leuven)
HOBUI	Hoger onderwijs buiten de universiteit
HRM	Human Resource Management
IBO	Individuele Beroepsopleiding
ICEM	Interdepartementale Commissie Etnisch-Culturele Minderheden
ICT	Informatie- en Communicatietechnologie
IGO	Inkomensgarantie voor ouderen
ILO	International Labour Organisation
IPA	Interprofessioneel Akkoord
ISCED	International Standard Classification of Education
ISCO	International Standard Classification of Occupations
IT	Integratietegemoetkoming
IVT	Inkomensvervangende Tegemoetkoming
JOP	Jeugdonderzoeksplatform
K&G	Kind en Gezin
KB	Koninklijk Besluit
KBS	Koning Boudewijnstichting
KSO	Kunstsecundair Onderwijs
K.U.Leuven	Katholieke Universiteit Leuven
kWh	Kilowattuur
LAC	Lokale Adviescommissie

Afkortingen

LFS	Labour Force Survey
LOI	Lokaal Opvanginitiatief
LOSO	Longitudinaal Onderzoek Secundair Onderwijs
LOP	Lokaal Overlegplatform
MAR	Marokkaanse herkomst
MAX	Maximum
MIN	Minimum
MMPP	Medische, Mentale, Psychische of Psychiatrische problematiek
MWh	Megawattuur
MZVV	Mensen zonder wettig verblijf
N	Aantal
NAP	Nationaal Actieplan
Nb	Niet betrouwbaar
NBB	Nationale Bank van België
NEU	Niet-Europese herkomst
NHP	Nationaal Hervormingsprogramma
NT2	Nederlands voor anderstaligen
NWWZ	Niet-Werkende Werkzoekenden
OASeS	Centrum Ongelijkheid, Armoede, Sociale Uitsluiting en de Stad (UA)
OCM	Open Coördinatiemethode
OCMW	Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling
OFSP	Office Fédéral de la Santé Publique
P	Probability
PAO	Permanent Armoede Overleg
PICUM	Platform for International Cooperation on Undocumented Migrants
PINA	Project voor Integratie van Nieuwkomers in Antwerpen
PISA	Programme for International Student Assessment
PH	Personen met een Handicap
POC	Permanent Overleg Comité
POD MI	Programmatorische Overheidsdienst Maatschappelijke Integratie
Ppt	Procentpunt
PROMO	Best Practice In Promoting Mental Health In Socially Marginalized People In Europe
PSBH	Panel Studie van Belgische Huishoudens
PWA	Plaatselijk Werkgelegenheidsagentschap
Ref./ref.cat.	Referentiecategorie
RIZIV	Rijksinstituut voor Ziekte- en Invaliditeitsverzekering
RKW	Rijksdienst voor Kinderbijslag voor Werknemers
RMH	Recht op Maatschappelijke Hulp
RMI	Recht op Maatschappelijke Integratie
RSVZ	Rijksinstituut voor de Sociale Verzekeringen der Zelfstandigen
RSZ	Rijksdienst voor Sociale Zekerheid
RVA	Rijksdienst voor Arbeidsvoorzieningen
RVP	Rijksdienst Voor Pensioenen
S**	Segregatiescheefheid

Afkortingen

SCV	Sociaal-culturele verschuivingen Vlaanderen
SDL	Steunpunt Diversiteit & Leren
SERV	Sociaal Economische Raad voor Vlaanderen
SES	Sociaaleconomische Status
SiBO	Schoolloopbanen in het Basisonderwijs
SIF	Sociaal Impulsfonds
Sig.	Significantie
SILC	Statistics on Income and Living Conditions
SINBa	Sociaal-etnische segregatie in het Basisonderwijs
SO	Secundair Onderwijs
SONAR	Studiegroep van Onderwijs naar Arbeidsmarkt
SSL	Steunpunt Studie en Schoolloopbanen
Std.	Standaardafwijking
SVK	Sociaal Verhuurkantoor
SVR	Studiedienst Vlaamse Regering
TAHIB	Tackling Health Inequalities in Belgium
TIES	Integration of the European Second Generation
TSO	Technisch Secundair Onderwijs
UA	Universiteit Antwerpen
UTC	Universitaire Talencentra
UTV	Unie van Turkse Verenigingen
UVW	Uitkeringsgerechtigde Volledig Werklozen
VAPA	Vlaams Actieplan Armoedebestrijding
VDAB	Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling
VEA	Vlaams Energieagentschap
VG	Vlaams Gewest
VHP	Vlaams Hervormingsprogramma
VHRM	Vlaamse Hoge Raad voor Migranten
VIA	Vlaanderen in Actie
VMC	Vlaams Minderhedencentrum
VMSW	Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen
VOCOM	Vlaams Overlegcomité Opbouwwerk Migratie
VOSEC	Vlaams Overleg Sociale Economie
VREG	Vlaamse Reguleringsinstantie voor de Elektriciteits- en Gasmarkt
VRIND	Vlaamse Regionale Indicatoren
VTE	Voltijds Equivalent
WEP	Werkervaringsplan
WG	Waals Gewest
WGO/WHO	Wereld Gezondheidsorganisatie/World Health Organization
WIGW	Weduwen, Invaliden, Gepensioneerden en Wezen
WIP	Werkgelegenheids- en Investeringsplan
WSE	Werk en Sociale Economie
WZUA	Werkzoekenden met Werkloosheidsuitkeringsaanvraag
ZIV	Ziekte- en Invaliditeitsverzekering

Woord Vooraf

Al twintig jaar lang toont het Jaarboek Armoede en Sociale Uitsluiting telkens opnieuw de vele gezichten van armoede in Vlaanderen.

Dit jaar wordt gefocust op gekleurde armoede. Het armoederisico van mensen van buitenlandse afkomst ligt immers vele malen hoger dan voor wie in Vlaanderen geboren is en ouders heeft van Belgische oorsprong.

Dit geldt in de eerste plaats voor mensen van Marokkaanse origine, van wie meer dan de helft onder de Europese armoededrempel leeft. En dit, terwijl het alweer drie generaties geleden is dat we de eerste gastarbeiders uit economische noodzaak gevraagd hebben hier te komen werken. Ook bij de niet-Europeanen en de Oost-Europeanen leeft meer dan een derde onder die grens. Dan hebben we het nog niet over de mensen zonder wettig verblijf of de grote groep Roma die in Vlaanderen terechtkomt.

Wat loopt er mis? In ons sterk geroemde onderwijs behalen 77% van de Marokkanen en 87% van de Turken hoogstens een diploma hoger secundair onderwijs. Dit legt een enorme hypotheek op hun kansen op de arbeidsmarkt, waar de nieuwe jobs zich vooral concentreren in de kenniseconomie. Geen wonder dat de situatie van de kinderen in deze gezinnen verre van rooskleurig is: de helft van alle kinderen die opgroeien in een arm gezin heeft buitenlandse roots volgens Kind en Gezin.

Hoe onverschillig kunnen we als maatschappij zijn om niet al onze kinderen alle kansen te geven die ze verdienen? Hoe ondoordacht kunnen we als maatschappij zijn om al dit menselijk kapitaal te verspillen? Hoe kortzichtig kunnen we als maatschappij zijn om niet te investeren in de toekomst?

Meer dan ooit moet dit Jaarboek een aansporing zijn voor het beleid om onze ogen niet te sluiten voor gekleurde armoede. Onze kinderen en kleinkinderen zouden het ons nooit vergeven als we er niet alles aan zouden doen om deze schrijnende dualiteit uit Vlaanderen te bannen. Dit Jaarboek zorgt ervoor dat we niet langer kunnen zeggen dat we het niet wisten.

Ingrid LIETEN

Viceminister-president van de Vlaamse Regering en Vlaams minister van Innovatie, Overheidsinvesteringen, Media en Armoedebestrijding.

Dankwoord

De twintigste editie van het Jaarboek Armoede en Sociale Uitsluiting is een feit. Het is het resultaat van jaren investeren in het opbouwen van kennis en het uitbouwen van een netwerk. Uit dat netwerk waren weer verschillende mensen bereid om bij te dragen aan dit boek.

Voor de financiële steun, die broodnodig is om een kwaliteitsvol product op de markt te kunnen brengen, danken we dit jaar de viceminister-president van de Vlaamse Regering en Vlaams minister van Innovatie, Overheidsinvesteringen, Media en Armoedebestrijding, Ingrid Lieten.

Dat we een zeer brede waaier aan invalshoeken kunnen presenteren, is dankzij de medewerking van specialisten uit verschillende hoeken: de aanwezigen op onze voorbereidende seminars en de gastauteurs. De strenge kwaliteitseisen in het kader van het GPRC-label vormden geen hinderpaal voor de gastauteurs; ondanks de eigen werkdruk, slaagden zij erin om de strikte deadlines te respecteren.

We zijn verder de reviewers dankbaar, die in alle anonimiteit relevante opmerkingen en kritische reflecties bij de bijdragen leverden: Joost Bollens, Noel Clycq, Johan Couder, Maria de Bie, Jan Degadt, Stefaan Demarest, Anton Derks, Aleidis Devillé, Walter Devillé, Jozef de Witte, Johan Geets, Josée Goris, Koen Hermans, Wim Herremans, Marleen Heysse, Bernard Hubeau, Paul Jungbluth, Sander Kramer, Johan Leman, Paul Mahieu, Ive Marx, Bart Meuleman, Liza Mügge, Ides Nicaise, Jo Noppe, Rinus Penninx, Marc Spoelders, Rudi Van Dam, Karel Van den Bosch, Jeroen van der Waal, Frederik Vanhauwaert, Mieke Vanhoutte, Dieter Verhaest, Peter Vermeersch, Floris Vermeulen en Sara Willems. Onze OASeS-equipe verdient een aparte vermelding: enkel in een stimulerende omgeving kan een redactieploeg optimaal presteren.

Zonder betrouwbare, relevante en recente data zou dit Jaarboek zijn reputatie niet kunnen hooghouden. Daarbij werden we – en dat is een lange traditie – geholpen door vele mensen uit publieke en private organisaties.

Patrick Lusyne (FOD Economie, K.M.O, Middenstand en Energie), Erik Vloeberghs (FOD Economie), Vincent Coutton (FOD Economie), Berbe Luyckx (Vlaams Overleg Bewonersbelangen), Sofie Leurs (Kind en Gezin), Arnold Gerrits (Rijksdienst voor Pensioenen), Koen Mendonck (Steunpunt Algemeen Welzijnswerk vzw), Richard Van der Auwera (RVA), Evan Michiels (VMSW), Naomi Plevoets (Studiedienst Vlaamse Regering), Frederic Swaelens (POD-MI) en Geert Vermeulen (Stafdienst Onderwijs en Vorming).

Dankwoord

Lis Geelissen onderwierp het Jaarboek ook dit jaar aan een Nederlandse taalcheck, waarvoor dank.

Onze dank gaat nog uit naar Lieve Blancquaert en twee Verenigingen waar armen het woord nemen, vzw Wieder en Buurtwerk 't Lampeke vzw, die enkele mensen in armoede bereid vonden om mee te werken aan de cover van het Jaarboek.

Ten slotte danken we uitgever Bart De Prins en zijn collega's bij Acco. Dat ook dit twintigste Jaarboek Armoede en Sociale Uitsluiting een zeer kwaliteitsvol product is, voorzien van het GPRC-label, komt mede dankzij hen.

DANIELLE DIERCKX

JAN VRANKEN

JILL COENE

AN VAN HAARLEM

Oktober 2011

Over kleurschakeringen en tinten van armoede en sociale uitsluiting

Jan Vranken en Danielle Dierckx

1. Een urgente en evidente invalshoek

Aan de relatie tussen migratie en armoede wordt in Vlaanderen, voorzichtig uitgedrukt, niet erg veel aandacht besteed door onderzoek of beleid. De enige studie over het armoederisico waarmee mensen van buitenlandse herkomst worden geconfronteerd, steunt ondertussen al op cijfers van tien jaar geleden en werd gezamenlijk door OASeS (Universiteit Antwerpen) en CEEM (Universiteit van Luik) uitgevoerd, met steun van de Koning Boudewijnstichting (Van Robaey e.a., 2007). Daarnaast werden wél verschillende onderzoeken gedaan over de problemen waarmee personen van buitenlandse herkomst worden geconfronteerd in onder meer het onderwijs (Vlaamse overheid, 2007; Duquet e.a. 2006; Levrau 2009), op de arbeidsmarktpositie (Corluy & Verbist, 2010; Glorieux, Laurijssen & Van Dorsellaer, 2009; Geets, 2010) en op het gebied van wonen (Vanneste e.a., 2007).

Er was een tijd dat de overheid armen en 'allochtonen' of 'migranten' – het etiket dat ze krijgen, varieert in tijd en ruimte – onder hetzelfde hoedje bracht. Dat was uitgesproken zo tijdens de periode van de stedelijke ontwikkelingsprogramma's op het einde van de jaren tachtig en de eerste helft van de jaren negentig. Zo was 25% van het budget van het Vlaams Fonds voor de Integratie van Kansarmen (het 'VFIK') expliciet gereserveerd voor 'migranteninitiatieven'. Ook bij het Sociaal Impulsfonds diende het percentage allochtonen in een stad als een weinig gecontesteerde indicator voor armoede. Toch was overduidelijk dat de allochtonenpopulatie niet samenviel met de armenpopulatie. Allochtonen vormden een categorie waarin mensen huisden met een zeer uiteenlopende sociaaleconomische status.

Is dat nog altijd zo? Op het eerste gezicht zijn de twee groepen nader tot elkaar gekomen. Er is immers de vaststelling van de opmerkelijk hoge armoedecijfers bij mensen van buitenlandse herkomst: meer dan de helft van de personen van Marokkaanse en Turkse herkomst viel in 2001 onder de Europese armoedegrens (Van Robaey e.a., 2007).

Vandaag tekenen we vooral ook voor de personen van Marokkaanse herkomst even schrijnende armoedecijfers op. Financieel doen de personen van Turkse herkomst het iets beter, maar zij zijn wel opvallend mee aanwezig in de problematische categorieën van werklozen en laaggeschoolden (zie deel 2).

We beschikken niet over de armoedecijfers bij personen van vreemde herkomst in het begin van de jaren negentig. Wat we wel weten, is dat de huidige cijfers voldoende aantonen dat beleidsprogramma's die armoede aan personen van buitenlandse herkomst koppelen, sterker zouden aansluiten bij de realiteit. Gedurende een vijftiental jaren is dat beleidsmatig niet gebeurd. De armoedebestrijding ontwikkelde zich in de praktijk van het sociaal werk en het sociaal beleid, los van de ontwikkelingen inzake migratie en/of culturele integratie.

Aanvankelijk bleek dit ook logisch. Hoewel de stedelijke programma's een te exclusieve link legden tussen allochtonen en armoede, was daarnaast het inzicht aanwezig dat deze groep een sterkere positie bekleedde in de samenleving dan de armen.

De eerstegeneratieallochtonen, die van de 'gastarbeiders', werden uit economische noodzaak naar hier gehaald en waren beschermd tegen armoede door hun positie op de arbeidsmarkt en het daarmee verbonden lidmaatschap aan een vakbond. Ook hun participatie aan de vakbonden en aan sociaaleconomische overlegorganen en hun recht op socialezekerheidsuitkeringen (Vranken, 1990) zorgden voor bescherming. Die eerstegeneratiearbeidsmigranten (en ook de nieuwkomers) beschikten over veel 'veerkracht' en hebben nog uitzicht op een betere toekomst. Hierin schuilt een belangrijk verschil met de traditionele 'vierde wereld'. Ook qua cultuur en sociale netwerken werd verondersteld dat migranten er veel beter aan toe waren wegens de persoonlijke capaciteiten van de betrokkenen (dynamisch genoeg om de uitdaging van de migratie aan te gaan), de kenmerken van de gemeenschap (het betrof dikwijls vormen van volgmigratie uit dezelfde stad) en de kenmerken van hun positie (geworteld in eenzelfde onderneming).

Het hoge armoederisico bij de mensen van buitenlandse herkomst is dus niet zo vanzelfsprekend als het op het eerste gezicht wel lijkt. Zeker voor de groep van Marokkaanse herkomst veronderstelt het een uitgesproken sociale daling over de drie generaties die nu al in dit land wonen.

In Van Robaeyns e.a. (2007) wordt het verarmingsproces van de traditionele arbeidsmigranten ('gastarbeiders') geplaatst binnen hun globale neerwaartse mobiliteit tijdens de laatste decennia; een sociale daling die zelf dan weer afhankelijk is van sociaaleconomische processen. Na de komst van de 'gastarbeiders' onderging de arbeidsmarkt structurele veranderingen. De jobs van de eerste generatie – in de primaire (mijnbouw) en secundaire (zware industrie) sectoren – werden opgedoekt, terwijl de volgende generaties allochtonen en de nieuwkomers niet altijd beschikken over de kwalificaties om aan de nieuwe jobs op de arbeidsmarkt tegemoet te komen; jobs die worden gecreëerd door hoogtechnologische bedrijven. Waar ze wél nog terecht kunnen met hun lage scholingsgraad, is op de zogenaamde secundaire externe arbeidsmarkt, in sectoren 'die de

precaire positie van die groepen in de hand werken: veel uitzendarbeid, onderaanmerking, ongezonde werkomstandigheden, onregelmatige uren, veel zwartwerk en weinig investering in menselijk kapitaal' (Martens e.a., 2005: 22).

Cijfers bevestigen dat de positie van personen van buitenlandse herkomst in het armoedeveld ondertussen sterk is verslechterd: data van 2009 tellen 14,6% van de totale bevolking onder de armoedegrens in België. We stellen immense verschillen vast tussen verschillende bevolkingsgroepen naargelang van hun herkomst. Voor de mensen van Marokkaanse origine is de situatie extreem slecht (54% is arm); zij worden gevolgd door de niet-Europese groep (37%) en de Oost-Europeanen (36%).

Mensen reageren actief op de sociaaleconomische positie waarin ze zich bevinden en op het structurele karakter van deze positie. Hun reactie zelf heeft dan weer gevolgen voor de kansen op ontsnappen uit deze positie. Vooral bij de derde generatie is de toestand dramatisch; volgens Kind en Gezin heeft vrijwel de helft van de kinderen die in arme gezinnen opgroeien buitenlandse wortels (Kind en Gezin, 2009). Er is sprake van afnemende ambities.

De dreiging van een nieuwe generatie 'generatiearmen' is dan ook reëel. Er zijn meer en meer parallellen te trekken met de 'vierde wereld': het Nederlands of Frans wordt met moeite gehanteerd; men vindt zijn weg niet in het hulpverleningsaanbod, de afhankelijkheid van diensten neemt toe en het geloof in de toekomst is gefnuikt.

Zoals ook de VRIND 2011 opnieuw rapporteert, heeft de deelname aan het verenigingsleven een positieve invloed op die visie op de toekomst en op het samenleven (Vlaamse overheid, 2011b). Voor wie in armoede leeft, heeft dit bovendien een emancipatorische impact, die de mogelijkheid tot opwaartse sociale mobiliteit ten goede kan komen. In dat verband ontspint zich momenteel het debat over het meest opportune verenigingsaanbod voor wie arm en van buitenlandse herkomst is. Biedt het interculturele middenveld de meeste hefboomen, mits het zich meer zou openstellen voor mensen in armoede? Zijn het de Verenigingen waar armen het woord nemen die zich meer moeten openstellen voor de mensen van buitenlandse origine? Een aantal lokale experimenten starten de jongste tijd op en de resultaten ervan zullen uitwijzen welk model het meeste succes boekt.

De mechanismen die sociale uitsluiting van personen van buitenlandse herkomst bestendigen, lopen sterk gelijk met wat we kennen van de 'autochtone' armen. Toch duiden verschillende analyses ook op de rol van discriminatie, racisme en onverdraagzaamheid. Sociale organisaties betoogden recent nog aan de voordeur van een interimkantoor, waarvan zij bewijzen bleken te hebben van systematische weigering van personen van buitenlandse herkomst als arbeidskracht. Onverdraagzaamheid is moeilijk hard te maken, maar zulke sluimerende onderstroom kan behoorlijk veel schade berokkenen op het vlak van ongelijkheid in een samenleving.

We zijn er ons van bewust dat, door deze doelgroep in dit boek centraal te stellen, een deel van de personen van buitenlandse herkomst dat wel succesvol participeert, uit het

zicht verdwijnt. De hoge armoederisicocijfers wijzen ons op een ernstig en structureel probleem, maar dit mag niet leiden tot een generalisering en ongenueanceerde benadering van de hele doelgroep.

2. Over wie gaat het? Bestaat er een draad van Ariadne?

Voor een goed inzicht in het vervolg van het boek, staan we even stil bij de begrippen waarmee we de beoogde doelgroep(en) benoemen. In het maatschappelijk en wetenschappelijk discours zijn tal van termen in omloop om de groep van personen van buitenlandse herkomst te benoemen: 'migranten', 'immigranten', 'allochtonen', 'etnisch-culturele minderheden', 'nieuwkomers'. De concepten zijn vaag en hun inhoud loopt vaak in elkaar over. Kunnen we objectieve criteria identificeren die meteen ook bruikbaar zijn? Een gangbare afbakening is dat een persoon van buitenlandse herkomst iemand is die ofwel geboren is in een niet-Belgisch land of de nationaliteit van dat land bezit. Als één van beide (groot)ouders aan bovenstaande criteria voldoet, spreken we eveneens over een persoon 'van buitenlandse herkomst'.

Ook het concept 'minderheid' is in de context van dit Jaarboek relevant, omdat 'mensen van buitenlandse herkomst in armoede' een verzameling is van twee minderheden. Een sociale groep is een minderheidsgroep wanneer de relatie met de referentiegroep wordt gekenmerkt door dominantie (van de referentiegroep) of competitie (met de referentiegroep in de rol van winnaar). De relaties tussen meerderheid en minderheid berusten slechts ten dele op objectieve verschillen (status, middelen en macht); percepties en sociale constructies (in de vorm van groepsidentificaties en wederzijdse beeldvorming tussen groepen) spelen een minstens even belangrijke rol. De grenzen en verhoudingen tussen meerderheid en minderheden liggen nooit vast maar zijn voorwerp van onderhandeling en betwisting (Bourdieu, 1992; Jacobs e.a., 2001). Het verschil tussen minderheid en meerderheid is dus structureel van aard – het is een relatie – en heeft niets te maken met veronderstelde eigenschappen waarmee de leden van een minderheid zich zouden onderscheiden van de meerderheid (Vandezande en Swyngedouw, 2007; Bourdieu 1992).

Vermits we in dit Jaarboek focussen op dat deel van de mensen van buitenlandse herkomst die in armoede leven, is de definitie van armoede vanzelfsprekend op hen van toepassing. Ze zitten dus gevangen in ...

... een netwerk van sociale uitsluitingen dat zich uitstrekt over meerdere gebieden van het individuele en collectieve bestaan. Het scheidt de armen van de algemeen aanvaarde leefpatronen van de samenleving. Deze kloof kunnen ze niet op eigen kracht overbruggen.

3. Het prisma van de armoede

Het themadeel van dit Jaarboek schetst aan de hand van dertien hoofdstukken de kleurenvariatie in de armoedeproblematiek. Vanuit verschillende perspectieven geven we een beeld van hoe vraagstukken over migratie en integratie samenhangen met armoede en sociale uitsluiting.

3.1 Armoederisico en materiële deprivatie

Wie zijn de personen van buitenlandse herkomst? Hoe hoog is hun armoederisico? An Van Haarlem, Jill Coene en Patrick Lusyne stellen vast dat personen van buitenlandse herkomst vaker in een kwetsbare positie terechtkomen dan personen van Belgische herkomst. De groep van Marokkaanse herkomst heeft het hoogste armoederisico (54%), gevolgd door de niet-Europese groep (37%) en de Oost-Europeanen (36%). Zij bekijken ook in welke mate deze groepen aan bod komen op de arbeidsmarkt, in het onderwijs, de gezondheidszorg en op de woonmarkt. Personen van buitenlandse herkomst (behalve de EU-migranten) blijken zich op elk van die domeinen in een slechtere positie te bevinden dan de Belgische inwoners. Bijvoorbeeld voor wat betreft de werkloosheid zien we dat de Belgen en de Noordwest-Europeanen het beste scoren: zij hebben een werkloosheidspercentage dat lager ligt dan 10%; de Marokkanen en de Turken scoren het slechtst: 21% in beide herkomstgroepen is werkloos. Op het vlak van onderwijs stellen de auteurs vast dat het scholingsniveau van de Oost-Europeanen, Zuid-Europeanen en Noordwest-Europeanen dicht aanleunt bij dat van de Belgen. Bij de niet-Europeanen vinden we minder laaggeschoolden en meer hooggeschoolden in vergelijking met de Belgen. De Marokkaanse en zeker de Turkse respondenten scoren opvallend slechter: 77% van de Marokkanen en 87% van de Turken heeft hoogstens een diploma hoger secundair onderwijs, terwijl respectievelijk slechts 23% en 13% een diploma hoger onderwijs heeft. Het feit dat de niet-Europese groep hooggeschoold is, maar toch bij de armste groepen behoort, kan erop wijzen dat men moeilijkheden heeft om aan een job te geraken of dat hun diploma in België niet geldig is, waardoor men 'overgekwalificeerd' is voor de job en dus in slecht(er) betaalde jobs terechtkomt. De gepresenteerde analyses per herkomstgroep zijn uniek; we hebben nu cijfers ter beschikking die hypothesen en signalen uit het werkveld kunnen onderbouwen.

De trouwe lezer van het Jaarboek moeten we niet meer vertellen dat armoede een multidimensioneel fenomeen is en dat een armoedemaatstaf dan ook deze multidimensionaliteit moet vatten. Jill Coene en Peter Raeymaeckers analyseren daarom het armoederisico op basis van materiële deprivatie en ze gebruiken daarvoor indicatoren die peilen naar de concrete levensomstandigheden van personen van buitenlandse herkomst op meerdere armoededomeinen tegelijk.

Dat doen ze in drie fasen. Eerst ontwikkelen ze, aan de hand van verschillende domeinen (huisvesting, financiële stress en beperkte financiële middelen) een gecombineerde index die het mogelijk maakt om het percentage cumulatieve armen te berekenen. De kwetsbaarste groepen zijn de Belgen van niet-Europese herkomst en de niet-Europeanen zonder Belgische nationaliteit. Dit is niet alleen omdat zij veel vaker gedepriveerd zijn, maar ook omdat de mate van deprivatie ernstiger is; ze speelt zich af op meerdere indicatoren binnen de domeinen tegelijk. Voorts tonen ze aan dat de verschillende bestudeerde herkomstgroepen, verschillende vormen van armoede combineren: waar de ene groep veeleer met huisvestingsproblemen kampt, is bij de andere financiële stress of een gebrek aan financiële middelen doorslaggevend.

Ten tweede bestuderen ze aan de hand van een verfijndere beschrijvende analyse de (ernstige) materiële deprivatie voor specifieke nationaliteitsgroepen. Vooral Marokkanen, Turken en niet-Europeanen stapelen deprivatie op diverse items op.

Ten slotte gaan de auteurs na welke demografische en socio-economische factoren invloed uitoefenen op hun cumulatieve maatstaf van armoede. Ze vergelijken daarbij de Belgen, geboren in België, met de samengestelde groep Belgen, geboren in een niet-EU-land en niet-EU-burgers zonder Belgische nationaliteit. Over het algemeen bleken de welgekende risicofactoren die het armoederisico beïnvloeden, ook voor cumulatieve armoede in beide groepen op te gaan, al vertoonde de groep niet-EU-burgers enkele kleine afwijkingen. Zorgwekkend was de bevinding dat factoren die bij Belgen het armoederisico doen afnemen, zoals scholing en tewerkstelling, voor de niet-EU-burgers niet afdoende blijken te zijn. Ook al vertoonden de niet-EU-burgers een sterker sociaaleconomisch profiel, dan nog werden zij geconfronteerd met deprivatie op diverse domeinen tegelijkertijd. Die bevinding laat ruimte voor de hypothese dat personen met een niet-EU-afkomst minder kansen krijgen om hun potentieel te benutten.

3.2 Arbeid, onderwijs en gezondheid

België wordt in internationaal perspectief dikwijls geprezen omwille van haar integratie-inspanningen voor migranten. In theorie zouden deze beleidsmaatregelen een gunstig effect moeten hebben op arbeidsmarkttuitkomsten en -trajecten van migranten. Het lijkt dan ook een paradox dat België nog steeds een van de grootste tewerkstellingskloven tussen autochtonen en migranten in Europa heeft. Vincent Corluy, Ive Marx en Gerlinde Verbist onderzoeken daarom de relevantie en impact van regionale verschillen op de arbeidsmarkttuitkomsten van migranten in België en in eerste instantie de hypothese van een positieve relatie tussen integratiebeleid en arbeidsmarkttuitkomsten. De Belgische case is hierbij zeker interessant omwille van de regionale verschillen op dit domein. Naast de federale hefboom van nationaliteitsverwerving bestaan er immers uitgebreide maatregelen op regionaal niveau, die aanzienlijk verschillen tussen Vlaanderen, Brussel en Wallonië. Bijvoorbeeld inzake arbeidsmarktbeleid leggen de regio's andere accenten. De auteurs gebruiken de Belgische enquête naar Arbeidskrachten voor

de periode 1996 – 2008 en de ad-hocmodule van 2008 met bijkomende data omtrent de arbeidsmarktpositie van 'derdelanders'. De auteurs trachten determinanten van tewerkstelling en werkloosheid bij migranten te onderscheiden. Ze besteden bijzondere aandacht aan de uiteenlopende regionale arbeidsmarktuitskomsten en de mogelijke rol van beleid op het vlak van integratie en arbeidsmarkt.

François Levrau, Ward Nouwen en Noel Clycq behandelen de onderwijspositie van jongeren met een migratieachtergrond binnen het Vlaamse leerplichtonderwijs. Zelfs een vlugge blik op het Vlaams leerplichtonderwijs leert dat de positie van jongeren met een migratieachtergrond vaak kwetsbaarder is dan die uit gezinnen zonder migratieverleden. Diverse statistieken laten duidelijk zien dat er grote verschillen bestaan qua doorverwijzing naar het buitengewoon onderwijs, de schoolse vertraging en de uitval en dat deze verband houden met de sociaal-etnische herkomst. Gelijkaardige vaststellingen blijken uit internationaal vergelijkend onderzoek. Hoewel het Vlaamse onderwijs met betrekking tot de gemiddelde PISA-resultaten voor wiskunde tot de top van de OESO-landen behoort, scoort ditzelfde onderwijs tegelijk erg zwak voor wat betreft de sociale en etnische ongelijkheid in de onderwijsresultaten. De literatuur leert dat deze sociaal-etnische prestatiekloof allesbehalve nieuw is. Al in de jaren '60 werden verschillende verklaringen modellen naarvoor geschoven om ongelijke onderwijsposities tussen sociale klassen te duiden. Bekend is de stelling van Bourdieu dat het onderwijs niet zozeer de opwaartse mobiliteit stimuleert, maar eerder de kloof tussen groepen en klassen bestendigt. In hun bijdrage wordt de onderwijssituatie van de migrantenjongeren in Vlaanderen cijfermatig en theoretisch geduid en aangevuld met nieuwe inzichten. De auteurs focussen daarbij in het bijzonder op de rol van onderwijssegregatie. Het artikel besluit met enkele recente beleidsevoluties en nieuwe opportuniteiten die de onderwijspositie van jongeren met een migratieachtergrond kunnen versterken.

Over de stappen die moeten worden gezet naar een gelijkwaardige gezondheid en gezondheidszorg voor migranten en etnisch-culturele minderheden, rapporteren Ilse Derluyn, Vincent Lorant, Marie Dauvrin, Hans Verrept en Isabelle Coune. In hun bijdrage lichten ze de bevindingen van de expertgroep ETHEALTH toe. Deze expertgroep werd in 2010 op vraag van de FOD Volksgezondheid opgericht, met als bedoeling een aantal aanbevelingen voor het realiseren van een gelijkwaardige gezondheid en gezondheidszorg voor migranten en etnisch-culturele minderheden in België uit te werken. Deze aanbevelingen plaatsen ze in het model 'Equity', dat werd uitgewerkt in het project 'Closing the Gap' van de 'Commission of Social Determinants of Health' van de Wereldgezondheidsorganisatie en dat bestaat uit vier richtinggevende principes. Deze principes zijn: (1) de heterogeniteit van de migrantenbevolking vereist een geïndividualiseerde en flexibele aanpak, zonder dat de invloed van sociale factoren uit het oog wordt verloren; (2) elk beleid moet zo inclusief mogelijk zijn, maar waar nodig kan wel een bijkomend en tijdelijk categoriaal aanbod worden gecreëerd dat wel moet leiden naar het reguliere, algemene zorgaanbod; (3) iedereen dient steeds op globale wijze te worden benaderd, wat betekent dat de gezondheidszorg zich niet enkel tot de lichamelijke gezondheid mag

beperken, maar ook oog moet hebben voor alle gezondheids- en levensdomeinen van het individu en (4) bij elke interventie binnen de gezondheidszorg moeten de dimensies sociaaleconomische context, cultuur en 'communicatie' als rode draden fungeren. De auteurs merken zelfs op dat deze principes moeten gelden voor het werken met alle cliënten en dus niet enkel voor hen die een andere taal spreken of een anders-culturele achtergrond hebben; een vaststelling waarbij we ons graag aansluiten.

3.3 Het politieke en publieke draagvlak is fragiel

De multiculturaliteit en de armoedeproblematiek dagen onze samenleving uit. Onze voorzieningen en beschermingsstelsels zijn vlak na WO II uitgebouwd naar het model van het modale gezin en de solidariteit tussen deze gezinnen. De bevolking is ondertussen anders samengesteld, wat in het debat over armoedebestrijding leidt tot het in vraag stellen van onze solidariteitsmechanismen. De hoofdstukken over de welvaartsstaat en de houding ten aanzien van migranten spitten deze invalshoek uit. Ook het lokale beleid komt aan bod: welke instrumenten staan ter beschikking om integratie vorm te geven en welke evolutie heeft zich lokaal voltrokken? Verder stelt zich ook de vraag naar de adequaatheid van de aanwezige capaciteiten en vaardigheden om deze specifieke uitdagingen te beantwoorden. Het hoofdstuk over de hulpverlening zet de uitdagingen in die branche op een rij.

In het hoofdstuk over de welvaartsstaat gaan Nicolas Van Puymbroeck en Danielle Dierckx in op de vraag op welke manier migratie de actuele vorm van de welvaartsstaat uitdaagt. Zij besteden aandacht aan het migratiebeleid en hoe het sociale beleid wordt beïnvloed door de in- en uitstroom van migranten in ons land. Het migrantenbeleid komt ter sprake in haar verschillende componenten, met name het culturele integratiebeleid, het arbeidsmarktbeleid en de voorzieningen van de welvaartsstaat. Op elk van deze terreinen liggen sleutels tot het bijsturen van ons bestel om zo een antwoord te bieden op de druk die momenteel door vele sociale voorzieningen wordt gevoeld en die aan het migratie- en integratiedebat wordt gekoppeld.

Bart Meuleman en Johan Wets onderzoeken de antimigratieattitudes in België. Ze focussen op een bepaald aspect daarvan, namelijk het welvaartschauvinisme of de opvatting dat sociale bescherming voorbehouden dient te worden voor de eigen groep. Ondanks de grote maatschappelijke relevantie van dit thema is hier nauwelijks eerder onderzoek naar verricht. De auteurs gebruiken de vierde ronde van de Europese Sociale Survey (ESS), 2008-2009. Deze tweejaarlijkse comparatieve survey werd opgezet om veranderingen in waarden, opvattingen en gedrag bij de Europese bevolkingen na te gaan. Uit de analyses blijkt dat welvaartschauvinisme in de strikte zin van het woord een vrij beperkt fenomeen is in België. Slechts een kleine minderheid van de respondenten geeft aan dat volgens hen migranten onder geen enkele conditie toegang kunnen krijgen tot sociale voorzieningen. Aan de andere zijde van het spectrum is ook de groep universalisten, die

een onconditionele toegang voorstaan, vrij beperkt. De grootste groepen respondenten schuiven, een jaar gewerkt en belastingen betaald hebben of nationaliteitsverwerving, naar voor als voorwaarde om toegang te krijgen tot sociale voorzieningen. Het is dus niet zozeer de toegang van migranten tot de sociale zekerheid die per se ter discussie staat, maar wel de voorwaarden die daaraan worden gesteld.

Nicolas Van Puymbroeck concentreert zich op het lokale integratiebeleid. Hij argumenteert dat de relatie tussen het inhoudelijk denkkader en de institutionele vormgeving van het lokale integratiebeleid momenteel in het centrum van de discussie staat. Sinds 1999 is in Vlaanderen namelijk een nieuw denkkader omtrent integratiebeleid ontstaan, het 'nieuwe assimilationisme', dat niet in overeenstemming is met de institutionele vormgeving van het multiculturele integratiebeleid uit het verleden. De huidige ambitie om het integratiebeleid (1) te decentraliseren, (2) onder toenemende democratische controle te plaatsen en (3) te incorporeren in een beleid gericht op verschillende vormen van diversiteit (zoals gender en seksuele geaardheid), is een institutionele aanpassing aan het vernieuwde denkkader. Daarnaast past het binnen een bredere beleidsevolutie die de gehele institutionele vormgeving van het Vlaamse beleid wil hervormen om het actief burgerschap bij zowel 'nieuwe' als 'oude' Vlamingen te stimuleren. Het hoofdstuk geeft een duidelijk zicht op hoe het lokale beleid in beweging is en waar de knelpunten zich situeren.

Een specifieke focus op hulpverlening wordt door Bea Van Robaeyns en Kristel Driessens gepresenteerd. Het hoofdstuk beschrijft de resultaten van een kwalitatieve studie naar de visies van sociaal werkers en cliënten van buitenlandse herkomst op de hulpverlening. Hoe denken hulpverleners over gekleurde armoede en op welke manier gaan zij met arme cliënten van vreemde herkomst aan de slag? Welke verwachtingen en ervaringen hebben deze cliënten ten aanzien van hun hulpverleners? De auteurs besluiten met een pleidooi voor sociaal werk dat een culturele sensitiviteit combineert met een sterk empowerende aanpak.

3.4 Specifieke groepen in de schijnwerper

Het themadeel van het Jaarboek focust ten slotte op de situatie van enkele specifieke groepen, die de nodige aandacht verdienen. Een eerste groep met bijzondere aandacht zijn de Roma. Elias Hemelsoet vraagt zich af of samenleven met Roma fictie is of realiteit? De uitbreidingen van de Europese Unie in 2004 en 2007 maakten vrij verkeer van personen en goederen mogelijk tussen West- en Oost-Europa. Een gevolg hiervan is de toestroom van heel wat Roma naar onze contreien. Deze migraties gaan gepaard met de nodige media-aandacht en politieke discussies. De vaststelling dat deze mensen overwegend in vrij gesloten gemeenschappen leven, stuit daarbij op heel wat weerstand. In de zoektocht naar modellen om het samenleven te realiseren, beschouwt men de bestendinging van een 'wij versus zij denken' als maatschappelijk onaanvaardbaar. De vraag is echter hoe dat 'samenleven' dan wel tot stand kan komen. Beleidsmakers

gaan op zoek naar een inclusieve aanpak die vaak op gespannen voet staat met een probleemdefiniëring in termen van een doelgroep. Na een schets van de veranderende maatschappelijke context door migratie van Roma, behandelt Hemelsoet kort de vraag naar wie de Roma nu eigenlijk zijn: de benaming, hun geschiedenis, hun cultuur. Vanuit het perspectief van de samenleving vormen de Roma een 'probleem' van ordehandhaving, van cultuur, van armoede. Welke beleidsperspectieven op Europees, federaal, Vlaams en lokaal niveau bestaan er op het samenleven met Roma? Leren succesvolle praktijken ons meer over deze bevolkingsgroep? Hij besluit met een blik vooruit: een kritische bespreking van het beleid en mogelijke beleidsmatige perspectieven voor de toekomst. Daarin bepleit hij de erkenning dat de problemen van/met de Roma problemen van de samenleving zijn, eerder dan eigenschappen van een specifieke doelgroep.

Een tweede specifieke categorie zijn de mensen zonder wettig verblijf (MZWV). Ides Nicaise, Ingrid Schockaert, Johan Wets en Tine Debosscher bieden inzicht in hun situatie. Hiermee vullen zij een hiaat op. Jaar na jaar publiceren de Belgische (en Europese) overheden immers cijfers over armoede en bestaansonzekerheid, die gebaseerd zijn op de EU-SILC-enquêtes. Ondanks de schat aan informatie die uit de EU-SILC kan worden gehaald, zijn er problemen die te wijten zijn aan de moeilijke bereikbaarheid van armen in het algemeen. Volgens de ramingen van de auteurs zou dit kunnen leiden tot een onderschatting van het reële armoederisico met 0,6 tot 1,7 procentpunten. Eén van de groepen die per definitie volledig aan de EU-SILC-enquête ontsnapt, zijn de mensen zonder wettig verblijf: zij zijn immers niet ingeschreven in het bevolkingsregister, waarop de steekproeftrekking van EU-SILC gebaseerd is. Bovendien heerst er zeer grote onzekerheid omtrent de omvang van deze groep: de ramingen lopen uiteen van 30.000 tot 140.000 personen. Omdat zij geen recht hebben op sociale uitkeringen en evenmin mogen werken, bestaat een sterk vermoeden dat zij in diepe armoede leven. In 'Armoede zonder papieren' schetsen de auteurs een eerste beeld van de leefomstandigheden van deze bevolkingsgroep, op basis van een steekproef van 170 mensen zonder wettig verblijf met een variant van de EU-SILC-vragenlijst. Zij besluiten dat de armoedegraad wordt geschat op 95% en dus hoger is dan in om het even welke andere doelgroep. De armoede blijkt ook extreem te zijn. Op eigen kracht, via werk, mogen zij zich niet uit deze situatie proberen te bevrijden. Ze hebben theoretisch wel recht op een menswaardig leven, maar niet op de middelen die daartoe voor andere inwoners ter beschikking gesteld worden, zoals uitkeringen, maatschappelijke dienstverlening, sociale huisvesting. Alleen dringende medische hulp en onderwijs voor de kinderen behoren tot hun minimale rechtenpakket. De analyses zijn scherp en wijzen in de richting van uitbuiting: door mensenhandelaars, huisjesmelkers, werkgevers. Zij klagen ook het politieke immobilisme aan, dat mee verantwoordelijk is voor tal van deze wantoestanden.

Een laatste categorie is van een andere aard. Johan Geets bekijkt hooggeschoolde immigranten en vraagt zich af hoe 'rijke' immigranten 'arm' worden? Hij behandelt daarbij de 'onderbenutting' van hooggeschoolde immigranten. Het effect van 'onderbenutting', verticale jobmismatch of overkwalificatie, op loon, jobtevredenheid en job turnover is al in ver-

schillende studies onderzocht. Doorgaans wordt uit deze onderzoeken geconcludeerd dat zulke mismatch leidt tot lagere lonen, lagere jobtevredenheid en een hogere job turnover, wat niet wenselijk is voor werknemer of werkgever. Bestaand onderzoek maakt eveneens duidelijk dat schoolverlaters, vrouwen en etnische minderheden, maar ook hooggeschoolden het kwetsbaarst zijn voor overkwalificatie. Een overgekwalificeerd persoon is iemand die een job uitoefent die minder kwalificaties vereist dan deze die (theoretisch) blijken uit zijn/haar scholingsniveau. Via regressieanalyse bekijkt Geets in welke mate achtergrond-, scholings- en tewerkstellingsvariabelen het 'overkwalificatierisico' beïnvloeden. Uit de onderzoeksresultaten blijken vooral onderwijs- en tewerkstellingsvariabelen (en meer bepaald het onderwijsgebied, de sector van tewerkstelling en het beroepsstatuut) de belangrijkste verklarende variabelen te zijn, maar ook de nationaliteit speelt een niet onbelangrijke rol. Al dan niet overgekwalificeerd zijn, is onder meer een kwestie van de 'juiste studiekeuze', maar blijkt onder controle van onder meer de gezinssituatie, studiedomein en het arbeidsregime, eveneens een kwestie van de 'juiste herkomst' en het 'juiste geslacht'. Het concept overkwalificatie als indicator voor arbeidsmarktintegratie doet de vraag rijzen in welke mate ons integratie-instrumentarium in staat is om al het menselijke kapitaal waarover immigranten beschikken, te valoriseren. Naast de evident academische relevantie van deze vraagstelling, geven deze inzichten beleidsmakers de mogelijkheid om een meer doelgroepgericht competentiebeleid uit te tekenen.

Het themadeel besluit met de focus op personen van buitenlandse herkomst in verenigingsverband of als collectiviteit. Dat diverse van deze groepen zich verenigen is algemeen bekend. Gezien het hoge armoederisico stelt zich de vraag of deze verenigingen een bepaalde rol opnemen in die armoedebestrijding. In het hoofdstuk van Rebecca Thys staat Brussel centraal. Zij belicht het Marokkaans, Turks en Congolees verenigingsleven. Dat daarbij het armoedethema ruimschoots aan bod komt, hoeft niet te verwonderen; de Brusselse politieke context vormt een vruchtbare voedingsbodem. Niet alleen worden er activiteiten rond armoede georganiseerd; het blijkt, na discriminatie, een thema te zijn waarrond de meeste verenigingen deelnemen aan manifestaties of publiek stelling innemen. De auteur stelt een positief verband vast tussen het al dan niet ontvangen van subsidies en het organiseren van activiteiten rond armoedebestrijding. Bovendien blijken deze verenigingen goed te zijn vertegenwoordigd in lokale overlegcomités. Toch identificeert ze hinderpalen binnen de Brusselse politieke context. Zo stelt ze verschillen vast in mobilisatie rond armoede tussen verenigingen die zich meer of minder rond hun etnische identiteit organiseren. Zij vraagt zich af of er door het niet sterker subsidiëren van dergelijke verenigingen, door het niet toegankelijker maken van lokale inspraakprocedures voor hen, geen belangrijke en typische stem in het armoededebat en het -beleid verloren gaat.

Ondanks de ruime waaier aan bijdragen – algemene en specifieke – blijven een aantal topics onbesproken. We denken aan nieuwe migraties of aan terugkeer, spontane (wat als het beter wordt in het land van herkomst?) of georganiseerde. We denken aan wonen en huisvesting (huisjesmelkerij, sociale mix, concentratiewijken, de secundaire

huurmarkt en noodkoop, het recht van mensen zonder wettig verblijf om een huurcontract af te sluiten, ...). We denken aan netwerken en participatie: eigen gemeenschap eerst (welke is de referentiesamenleving?), familiale en gemeenschapsolidariteit bij allochtonen (feit of fictie?), culturele participatie (maar aan welke cultuur)? Verder gaat het over de positie van personen van buitenlandse herkomst in de sociale bescherming, de positie van allochtone senioren en recente migratiegolven (Oost-Europeanen). Ten slotte blijven ook andere kwetsbare groepen onderbelicht: niet-begeleide minderjarigen, vrouwen, slachtoffers van mensenhandel, asielzoekers en vluchtelingen.

4. Armoede en sociale uitsluiting in het tweede decennium

De twintigste editie van het Jaarboek beperkt zich niet tot een themadeel. We houden de ontwikkelingen op vele andere terreinen ook in het vizier. We behandelen de evolutie op een aantal klassieke terreinen zoals inkomen, arbeid, onderwijs en gezondheid. Nieuwe inzichten presenteren we over energiararmoede en armoede bij zelfstandigen. Telkens gaan probleemanalyse en beleidsstrategieën hand in hand.

Danielle Dierckx en Anneline Geerts analyseren het Vlaamse armoedebestrijdingsbeleid. Anno 2011 valt op dat op meerdere manieren de armoede wordt gemonitord in opdracht van of door de Vlaamse overheid. De auteurs bekijken in welke mate deze metingen van elkaar verschillen en stellen de vraag naar hoe die metingen het beleid ondersteunen. In de keuze van de indicatoren kan de situatie van de minst gefortuneerden meer of minder zichtbaar worden. De rijkdom van het Vlaamse landschap is dat verschillende actoren meten en dat ze op die manier elkaar uitdagen om die methode te gebruiken die het dichtst aansluit bij de armoederealiteit in Vlaanderen. Belangrijk hierbij is de relatie van deze metingen tot de verschillende beleidsplannen, waaronder het Vlaamse Actieplan Armoedebestrijding (VAPA) en het Vlaamse Hervormingsprogramma. Wanneer de metingen niet worden opgepikt door beleidsmakers, noch worden beantwoord met beleidsmaatregelen, dan is het meten een kort leven beschoren. De beleidsplannen, die refereren aan armoedebestrijding, vertonen die koppeling nog te weinig. Verder gaat deze beleidsanalyse over de thema's die het voorbije jaar dominant aanwezig waren in het beleid. Met grote voorsprong is dat de bestrijding van kindarmoede. In de nasleep van de internationale dag tegen de armoede en het Belgische EU-Voorzitterschap is de beleidsaandacht gebleven. In een derde deel lichten de auteurs enkele beleidsmaatregelen door aan de hand van een typologie van beleidsinterventies: het Decreet Vlaamse Sociale Bescherming en het sociaal woonbeleid. Criteria zijn onder meer het structurele en preventieve karakter van de maatregelen en de mate waarin vanuit een rechtendiscours wordt gehandeld.

Jill Coene schetst een stand van zaken op het vlak van de inkomenssituatie. In Vlaanderen is 13,9% inkomensarm; ongeveer 870.000 Vlamingen leeft in een huishouden dat

moet rondkomen met minder dan € 1.040 voor een alleenstaande en € 2.184 voor een gezin met twee volwassenen en twee kinderen (Vlaamse armoededrempel). Vooral vrouwen, alleenstaanden, eenoudergezinnen, werklozen en andere inactieven, laagopgeleiden, 65-plussers en huurders lopen een hoog risico op armoede. De socialezekerheidsuitkeringen en bedragen van de sociale bijstand zijn niet voldoende om mensen uit de armoede te tillen: de meeste minima liggen onder de armoederisicodrempel. Steeds meer mensen hebben te kampen met schulden, de totale schuldenberg wordt groter en diverse vormen van hulpverlening zitten in de lift. De maatregelen in het kader van het VAPA zijn een stap in de goede richting, evenals het voornemen van de Vlaamse Regering om deze maatregelen versneld uit te voeren.

Dezelfde auteur rapporteert over de situatie op de arbeidsmarkt. Indicatoren zoals het BBP, tijdelijke werkloosheid en uitzendarbeid gaven positieve signalen: België herstelt sneller van de crisis dan andere Europese landen. Nochtans is de huidige economische situatie veel minder rooskleurig: nieuwe tijden van onzekerheid dienen zich aan. De stijgende tewerkstelling van loontrekkende werknemers en de toename van het aantal ontvangen vacatures bij de VDAB vertalen zich niet helemaal naar een hogere werkzaamheidsgraad. Bovendien is de werkzaamheidsgraad van een aantal kansengroepen, zoals arbeidsgehandicapten en niet-EU-burgers, nog altijd laag. Het aantal niet-werkende werkzoekenden is aan een sterke daling begonnen, maar ook hier lijken de traditionele kansengroepen niet mee te profiteren; zij kampen nog altijd met hoge werkloosheidscijfers. Bovendien is vooral de langdurige werkloosheid zorgwekkend: deze neemt toe en het zijn net langdurige werklozen die moeilijk terug aan de bak geraken. De auteur besluit met een aantal aandachtspunten, zoals de krapte van de arbeidsmarkt en de positie van (laaggeschoolde) jongeren.

Ides Nicaise heeft het over ongelijkheid en het onderwijsbeleid. De steeds weerkerende PISA-bevindingen voor Vlaanderen zijn inmiddels welbekend: de Vlaamse jongeren behoren gemiddeld tot de top tien op wereldvlak en tot de top drie in Europa. Daartegenover staat dat Vlaanderen ook boven het OESO-gemiddelde (dus relatief ongunstig) scoort wat de invloed van sociale etnische afkomst op de toetsresultaten betreft. Het goede nieuws is dat die sociale determinatie van onderwijsresultaten sinds de eerste meting in 2000 geleidelijk afneemt. Het ziet er met andere woorden naar uit dat recente inspanningen om de sociale ongelijkheid in onderwijsuitkomsten te verminderen vruchten begint af te werpen. De auteur evalueert verder het Gelijke Onderwijskansendecreet (GOK-decreet), met focus op het recht op inschrijving, de oprichting van de Lokale Overlegplatforms (LOP) en de bijkomende financiering voor scholen. Nicaise formuleert daarbij bekommernissen over de sociale mix in de scholen, de samenwerking tussen lokale fora en de effectiviteit van de middeleninjectie in de scholen.

De kansen op goede gezondheid, een lang leven en een lang leven in gezondheid zijn ongelijk verdeeld over de bevolking en dit is niet enkel aan het toeval toe te schrijven, maar aan de sociale klasse waartoe men behoort. Jill Coene beschrijft en belicht de recentste ontwikkelingen op dit domein aan de hand van de Gezondheidsenquête 2008

en ander onderzoek. De belangrijkste vaststellingen zijn de volgende. Verschillen in gezondheid blijken samen te hangen met het opleidingsniveau en volgen daarbij een sociale gradiënt. Deze verschillen nemen niet af over de tijd en zullen wellicht in de toekomst (bij ongewijzigd beleid) ook niet dalen. Dat bepaalde personen, afhankelijk van hun opleidingsniveau (of inkomen) een slechtere subjectieve gezondheid, meer chronische ziekten en meer depressies laten optekenen, is onaanvaardbaar. Maar dat ook de levensstijl (roken, zwaarlijvigheid) een sociale gradiënt volgt, is dat evenmin, aangezien deze de gezondheid beïnvloedt en vandaar de verschillen mee kan verklaren. Diverse hypothesen werden geformuleerd om de ongelijkheden in gezondheid te verklaren. De belangrijkste vaststelling is dat geen enkele daarvan op zichzelf staat, maar dat het veeleer om een combinatie van factoren en mechanismen gaat. Er is dan ook veel ruimte voor het beleid om de ongelijkheden weg te werken. Dat kan zowel via concrete acties en maatregelen (zoals preventie gericht op specifieke doelgroepen) als via samenwerking over diverse beleidsdomeinen heen om structurele mechanismen, die aan de basis van het probleem liggen, aan te pakken.

Een atypisch hoofdstuk gaat over de problematiek van de energiearmoede. Frédéric Huybrechs analyseert de conceptuele en praktische stand van zaken van energiearmoede in Vlaanderen. Hij stelt vast dat de aandacht van het beleid voor energiearmoede toeneemt, wat blijkt uit de duidelijke plaats van dit thema binnen de doelstellingen van het Federaal Plan Armoedebestrijding, uit een prominente opname in het derde Europees Energiepakket en uit de vermelding van 'eerste prioriteit' van het Vlaamse energiebeleid. Dat is nodig, want de energiearmoede zelf blijft ook stijgen. Ondanks een hele reeks instrumenten en maatregelen lijkt de problematiek moeilijk beheersbaar. In die context is het tijd voor een analyse van de conceptuele en praktische stand van zaken van energiearmoede in Vlaanderen. Er zijn twee redenen om de 'conceptuele' kant van de problematiek uit de doeken te doen. Ten eerste is er een gebrek aan een duidelijke definitie van energiearmoede; ten tweede vormt de definitie die gehanteerd wordt – vandaag de dag 'kwetsbare consument' – het uitgangspunt van het beleid. Daarom worden eerst de bestaande definities van energiearmoede onder de loep genomen. Vervolgens kijkt hij naar de elementen die een goede definitie moet bevatten. Daarbij moet aandacht zijn voor de oorzaken en gevolgen van energiearmoede en voor het idee van een grondrecht op energie. Dit laatste kwam al in een eerdere editie van het Jaarboek aan bod (Vandenhoele 2009) en geeft vorm aan de doelstelling rond energiearmoede in het Federaal Plan Armoedebestrijding. Om de overstap te kunnen maken naar de omvang en de aard van de energiearmoede in België voegt Huybrechs een sectie toe die de bestaande wettelijke en institutionele context in Vlaanderen (en België/Europa, naargelang van de bevoegdheden) beschrijft. Het gaat daarbij om sleutelementen en -begrippen die te maken hebben met de liberalisering en de maatregelen die van kracht zijn bij wanbetaling. Ook de bestaande sociale steunmaatregelen komen aan bod. Een aantal statistieken geven een beeld van de (evolutie van) energiearmoede in Vlaanderen. Een kritische reflectie op de aanpak van de huidige situatie roept verschillende vragen op.

Eerst en vooral lijkt het luik 'preventie' afwezig. Dat is nochtans een onmisbaar element voor een duurzame strijd tegen de energiearmoede, ook in het kader van een breder energie- en klimaatbeleid. Daarenboven lijkt bijna alle steun en discussie rond energiearmoede te gaan over gas en elektriciteit, terwijl men voorbijgaat aan het feit dat men in een situatie van (risico op) energiearmoede net andere middelen moet aanwenden om de nodige energiediensten te verkrijgen. De auteur kijkt ook vooruit naar een aantal te verwachten evoluties, waaronder de slimme meters en houdt die tegen het licht van de nood aan een duurzaam en sociaal energiebeleid.

Ook zelfstandigen leven in armoede, maar harde gegevens daarover zijn vrijwel onbestaande. De belangrijkste reden dat zo weinig over armoede bij zelfstandigen is geweten, lijkt ons de afwezigheid van betrouwbare inkomensgegevens over deze beroepsgroep. Johan Lambrecht en Wouter Broekaert zoeken een verklaring in de misvattingen bij de publieke opinie en in het isolement van zelfstandigen in armoede. In hun bijdrage brengen ze een eerste beeld van hoe het met deze problematiek is gesteld. Eerst gaan ze na hoe de inkomens van Belgische zelfstandigen in hoofdberoep zijn verdeeld en onderzoeken verschillen naargelang van leeftijd, geslacht, sector en regio. Vervolgens analyseren ze in welke mate zelfstandigen te maken krijgen met armoede en wat daarvan de oorzaken en gevolgen zijn. Ze stellen vast dat de inkomens van de zelfstandigen zeer ongelijk verdeeld zijn: twee derde van het totale inkomen van zelfstandigen in hoofdberoep gaat naar slechts een derde van de zelfstandigen in hoofdberoep. Vrouwen trekken daarbij duidelijk aan het kortste eind, evenals sectoren zoals de horeca en de dienstensector. Vrije en intellectuele beroepen doen het dan weer overwegend goed. Dat ook zelfstandigen armoede kennen, wordt volgens de auteurs aangetoond door de ruim 40.000 zelfstandigen in België die zich gedurende minstens zes jaren onder de armoedegrens bevonden; een cijfer dat overeenstemt met wat in internationale cijfers wordt aangegeven. Als oorzaken van de financiële problemen van zelfstandigen vernoemen Lambrecht en Broekaert een gebrek aan economische kennis of managementvaardigheden, onbezonnen zakendoen, de toenemende concurrentie, de crisis en te zware fiscale of administratieve lasten. De psychische en fysieke gezondheid van de zelfstandigen en hun gezin lijden vaak onder deze financiële problemen. Hun bijdrage besluit met een aantal suggesties voor een verbetering van de toestand van zelfstandige ondernemers in het algemeen en met aandacht voor die van zelfstandigen in problemen in het bijzonder.

5. Tot slot

De thema's armoede, migratie en integratie laten weinig mensen onbewogen. De discussies leiden echter niet tot een eenduidige analyse en/of een onbetwist draagvlak voor het beleid. Armoede wordt nog dikwijls beschouwd als een gevolg van individueel

handelen; dit perspectief legt de schuld bij de persoon die in armoede leeft. In combinatie met een buitenlandse herkomst komen nog andere vooroordelen aan de oppervlakte, die resulteren uit het niet-vertrouwd zijn met het onbekende, uit onverdraagzaamheid, discriminatie of racisme. Dit moeilijke en delicate thema benaderen we in dit Jaarboek vanuit verschillende perspectieven. We presenteren nieuwe analyses die vermoedens bevestigen, maar ook nieuwe inzichten opleveren. Dit gebeurt op het vlak van de probleemanalyse en van mogelijke oplossingsstrategieën.

Dit wil niet zeggen dat andere groepen en uitsluitingsmechanismen mogen worden vergeten. De financiële en economische crisis heeft wonden geslagen bij de groepen die een precaire positie op de arbeidsmarkt bekleedden of die weinig financiële capaciteit hadden om (tijdelijk) inkomensverlies op te vangen. Gekwetste gezinnen kunnen opnieuw aansluiting vinden via een context die hen daarbij begeleidt, ondersteunt en stimuleert, eerder dan door hen op te jagen met een veralgemeend controle- en sanctioneringsbeleid. Het Jaarboek levert ook op andere terreinen aanzetten om vanuit de analyses interventiestrategieën te ontwikkelen. Daarbij hoort volgende kanttekening. Bij het karakteriseren van de oplossingsmogelijkheden voor armoede wordt dikwijls verwezen naar de (oosterse) wijsheid: het is beter iemand te leren vissen dan hem een vis te geven. We moeten daaraan toevoegen dat dat niet volstaat wanneer de populatie van vissen door overbevissing is uitgedund (bijvoorbeeld omdat de vrije markt toelaat dat de grote vissersboten de buit binnenhalen), omdat het water vervuild is of omdat het vissen wordt bemoeilijkt door wettelijke bepalingen of machtsverhoudingen. De analyses in dit Jaarboek proberen deze processen scherp te krijgen, zodat een 'evidence based' armoedebestrijding een behoorlijke stap dichterbij kan komen.